

*Fró neyðmála samt.
Stjórnla. samskiptir
neyðmálasamtaka*

*Alþingi
Erindi nr. P 2403
komudagur 10.5.2004*

PM 2003:12

Tjänsterelaterade risker och skador

Konsument
verket • KO

Innehåll

1. INLEDNING	7
1.1 Uppdraget	7
1.2 Metodik och överväganden för uppdragets genomförande	7
1.3 Avgränsning av uppdraget	7
1.4 Forskning för att utveckla säkerheten hos konsumenttjänster	9
1.5 Organisationsbidrag	9
1.6 Standardisering av konsumenttjänster	10
2 PRODUKTSÄKERHETSLAGEN OCH DESS TILLÄMPNING	11
2.1 Tjänstebegreppet i produktsäkerhetslagen	11
2.2 Produktsäkerhetsärenden avseende tjänster	11
2.3 Internationella utblickar	12
2.3.1 Rapport från Kommissionen till Parlamentet och Rådet	12
2.3.2 Belgien	13
2.3.3 Danmark	13
2.3.4 Finland	13
2.3.5 Island	14
2.3.6 Norge	14
2.3.7 EU-projekt om konsumenttjänsters säkerhet	15
3 EXEMPEL PÅ ANDRA MYNDIGHETERS TILLSYN AV TJÄNSTER INOM ANGRÄNSANDE LAGOMRÅDEN	16
3.1 Arbetsmiljöverket	16
3.2 Elsäkerhetsverket	17
3.3 Naturvårdsverket	17
3.4 Räddningsverket	18
3.5 Sjöfartsverket	18
3.6 Socialstyrelsen	18
3.7 Strålskyddsinstitutet	19
4 SKADOR RELATERADE TILL KONSUMENTTJÄNSTER	20

4.1	Skadestatistik	20
4.2	Simhallar	21
4.3	Snöskoter	22
4.4	Vattenskidor, wakeboard	22
4.5	Fallskärmshoppning	22
4.6	Klättervägg	23
4.7	Go-cart	23
4.8	Tivoli m.m.	23
4.9	Kanot	24
4.10	Ridning	24
4.11	Utförsåkning	25
4.12	Maskiner i gör-det-själv-verksamhet	27
4.13	Kompletterande skadeanalys	27
5	TJÄNSTER I SAMBAND MED FRITIDSAKTIVITETER	29
5.1	Inomhusaktiviteter där lokalen utformats för tjänsten	29
5.2	Äventyrsarrangemang	30
5.3	Åkatraktioner	31
5.4	Musikfestivaler och konserter	32
5.5	Uthyrning av kanoter och cyklar m.m.	33
5.6	Ridning	34
5.7	Utförsåkning	35
6	FRIVILLIGA SÄKERHETSÅTGÄRDER	36
6.1	Svenska Badmästareförbundet och Svenska Livräddningssällskapet	36
6.2	Exempel beträffande äventyrsarrangemang	36
6.2.1	Svenska Klätterförbundet	36
6.2.2	Svenska Sportdykarförbundet	37
6.2.3	Svenska Turistföreningen	37
6.3	Svenska Go-cartuthyrarföreningen	37

6.4	FHP Festival och AMMOT (Artister och Musiker Mot Tinnitus)	37
6.5	Ridskolornas Riksorganisation och Svenska Ridsportförbundet	38
6.6	SLAO och Skidsäkerhetsrådet	38
7	SLUTSATSER	40
7.1	Variierande säkerhetsnivå	40
7.2	Ny produktsäkerhetslag	41
7.3	Skaderegistering	42
7.4	Näringslivsåtgärder	43
7.5	Forskningsbehov	43
7.6	Standardisering	44
	BILAGA 1	45
	Simhallar	45
	BILAGA 2	49
	Go-cart	49
	BILAGA 3	53
	Ridning	53
	BILAGA 4	57
	Utförsåkning	57

Tjänsterelaterade risker och skador
PM 2003:12
ISBN 91-7398-836-7
© Konsumentverket 2003

1. Inledning

1.1 Uppdraget

I regleringsbrevet för år 2003 fick Konsumentverket följande uppdrag av regeringen:

- Konsumentverket skall kartlägga och analysera risker samt skador som kan vara förknippade med tillhandahållandet av olika typer av tjänster som omfattas av produktsäkerhetslagens (1988:1604) bestämmelser. Verket skall vidare belysa frivilliga säkerhetsåtgärder som vidtagits av näringslivet i form av exempelvis råd och rekommendationer som tagits fram av branschorganisationer. Uppdraget skall redovisas till Jordbruksdepartementet senast den 30 september 2003.

1.2 Metodik och överväganden för uppdragets genomförande

Rapporten tar inledningsvis upp de bedömningar som lett till avgränsningar av kartläggningen. Tidigare strävanden att förstärka säkerheten hos konsumenttjänster genom forskningsinsatser, bidrag till ideella organisationer samt standardisering belyses. Därefter diskuteras tjänstebegreppet i produktsäkerhetslagen (PSL) och erfarenheterna av hur lagen hittills använts när det gäller tjänster. Situationen i de övriga nordiska länderna när det gäller lagstiftning och tillsyn av farliga konsumenttjänster beskrivs kortfattat och EU-kommissionens rapport om konsumenttjänsters säkerhet [KOM(2003) 313] sammanfattas. Några exempel illustrerar tillsyn av tjänster inom andra lagområden. Vidare redovisas den skadestatistik som finns tillgänglig för att belysa området.

Ett stort antal tjänster kopplade till fritid, idrott och turism grupperas efter vissa kriterier. Ett exempel utgörs av en kategori av inomhusaktiviteter där utformningen av lokalen påverkar risknivån. I den gruppen har verket kartlagt simning i badhus och motionsinstitut som erbjuder gymna och gym. Ett annat område är åkattraktioner där hisnande upplevelser och utnyttjande av tekniskt komplicerad utrustning är en del av tjänstens innehåll. Där är särskilt go-cart och nöjesfält kartlagda. Sju olika tjänstekategorier beskrivs översiktligt i rapporten och illustreras med ett eller flera exempel på aktiviteter. Bl.a. redovisas kunskap om skadebilden, tillämplig lagstiftning och aktörer på området. Fyra aktivitetsområden analyseras mer ingående i bilagedelen.

Exempel på frivilliga säkerhetsåtgärder från både näringslivet och andra organisationer belyses.

Rapporten avslutas med slutsatser som utredningsarbetet lett fram till.

1.3 Avgränsning av uppdraget

Konsumenter utnyttjar en mängd olika tjänster inom många olika sektorer. För kartläggningen har det därför varit nödvändigt att göra relativt omfattande avgränsningar.

Den av regeringen gjorda begränsningen av uppdraget till tjänster som omfattas av produktsäkerhetslagen innebär att tjänster som tillhandahålls i offentlig verksamhet liksom tjänster på områden med speciallagstiftning har uteslutits ur kartläggningen. Konsumentverket har för sin del ansett det mer angeläget att kartlägga personskador än egendomsskador, och har därför inte tagit upp de senare. Befintlig skadestatistik, i första hand EHLASS-data¹ (se avsnitt 4) ger ingen heltäckande bild av riskerna med olika konsumenttjänster, men den ger vissa indikationer. Verket har också utnyttjat egen kunskap inom områden där verket redan tidigare arbetat skadeförebyggande.

Tjänsteområden som uteslutits därför att de täcks av speciallagstiftning är i första hand transport- samt hälso- och sjukvårdsområdena. Beträffande hälso- och sjukvården är PSL över huvud taget tillämplig beträffande tjänster endast i den mindre del av verksamheten som bedrivs i privat regi. Utbildning, inklusive viss kursverksamhet, har också uteslutits, då den omfattas av arbetsmiljölagen. Även här tillkommer naturligtvis det faktum att PSL kan tillämpas vad gäller tjänster bara i en mindre del av verksamheten, eftersom denna huvudsakligen är offentlig.

Även beträffande tjänster som innebär att arbete utförs på lös och fast egendom liksom på byggnader av olika slag finns speciallagstiftning, exempelvis ellagen (1997:857) som reglerar elinstallatörernas arbete. De kommunala byggnadsnämnderna har ett tillsynsansvar när byggnader uppförs och även när de bedöms som färdigställda. Reglerna återfinns i plan- och bygglagen (1987:10), och Boverket är central tillsynsmyndighet. Skadestatistiken är svår att tolka på detta område, men den ger inga tecken på att arbeten på fast och lös egendom ger upphov till nämnvärt antal skador i jämförelse med många andra konsumenttjänster. Författningsreglering och skadestatistik har sammantaget gjort att detta område inte kartlagts närmare.

Sedan dessa avgränsningar gjorts återstår en rad fritids-, rekreations- och nöjesaktiviteter, där författningsregleringen bortsett från PSL inte framstår som heltäckande eller klar, och där skadestatistiken, i den mån den ger en tillräcklig bild av skadesituationen, visar att problem förekommer. Dessutom rör det sig delvis om områden där Konsumentverket redan arbetar förebyggande, inte minst till följd av verkets ansvar vad gäller personlig skyddsutrustning. Detta är också det område som Kommissionen pekar ut som prioriterat när det gäller att öka insatserna för tjänstesäkerhet inom EU. Det anses stärka den inre marknaden att säkerheten upplevs lika hög i andra EU-länder som i det egna landet.

Tjänstedelen vid dessa aktiviteter innebär vanligen att näringsidkaren tillhandahåller fast utrustning, hyr ut lös utrustning eller guidar eller utbildar konsumenten. Många av aktiviteterna framstår som intressanta ur uppdragets synpunkt, genom att de representerar en växande trend där konsumenterna efterfrågar och erbjuds upplevelser avsedda att vara utmanande eller omtumlande, och som därmed också ofta kan innebära särskilda risker.

---

¹ EHLASS står för European Home and Leisure Accident Surveillance System. Den svenska registreringen av olycksfallsskador sker vid akutmottagningar och jourcentraler i Umeå, Hälsingland och Skaraborg. I upptagningsområdena finns ca. 6 procent av Sveriges befolkning.

1.4 Forskning för att utveckla säkerheten hos konsumenttjänster

I februari 1998 lämnade Konsumentverket en rapport till regeringen som belyste behovet av ökad forskning inom konsument säkerhetsområdet (Rapport 1998:10). Rapporten utarbetades i samråd med Socialstyrelsen och Folkhälsoinstitutet. Under de följande åren erbjöd Forskningsrådsnämnden (FRN) vissa möjligheter att söka forskningsmedel inom detta område. Några projekt genomfördes. Sedan dess har förutsättningarna för forskare att etablera sig som konsument säkerhetsforskare försämrats. Bland annat har nedläggningen av FRN medfört att den påbörjade utvecklingen av detta till sin natur tvärvetenskapliga forskningsområde avbröts.

I regeringens proposition 2000/01:135 Handlingsplan för konsumentpolitiken 2001-2005 framhålls att konsumentforskningen skall stödjas. I handlingsplanen pekas på behovet av forskning inom området produktsäkerhet på en internationaliserad marknad. Verket ser dock inte att verksamhet på säkerhetsområdet inom konsumentforskningen har utvecklats. Etableringen av Centrum för konsumentvetenskap har inte heller inneburit att forskningsområdet kommit att stimuleras.

Konsumentverket har tillsammans med Socialmedicinska institutionen på Karolinska Institutet, institutionen för Neuronik vid Tekniska Högskolan och Karolinska sjukhuset, och Industridesign vid Konstfack startat CEPS (Centrum för produktsäkerhet). Centrat vill verka för ökad produktsäkerhet genom att forskare och designers erbjuds kunskap om de skador som produkter orsakar (samlad i databaser med skadeinformation). Nätverket CEPS sammanför olika forskare med kunskap om skaderegistrering, om skadornas orsak och konsekvenser och om utformning av produkter. I brist på resurser har CEPSs nätverk inte vuxit så mycket utanför den ursprungliga kretsen som det finns behov av.

KI har det gångna året haft den första internationella kursen i skaderegistrering och produktsäkerhet där de medverkande institutionerna i CEPS har haft ansvar för olika kursmoment. Konsumentverkets avsnitt behandlade tillämpad produktsäkerhet och utnyttjade verkets rapport om Olycksfall på lekplatser och skolgårdar som kurslitteratur. Rapporten illustrerar på ett bra sätt hela kedjan i ett systematiskt skadepreventivt arbete, från olycksfallsregistrering, via analys av skadedata till identifiering av inblandade produkter och slutligen förslag på förebyggande åtgärder.

1.5 Organisationsbidrag

För att stimulera frivilliga organisationer att genomföra projekt inom konsumentområdet finns det möjlighet för dem att ansöka om ekonomiskt stöd från Konsumentverket. Syftet med stödet är att fler konsumenter skall intressera sig för konsumentfrågor. Det finns endast några enstaka exempel på projekt med säkerhetsinriktning som har fått bidrag.

År 1996 gavs drygt 200 000 kr. i bidrag till Hörselskadades förening i Stockholm. Föreningen producerade en informationsvideo om ljudfarliga leksaker. Utgående från videon fick dessutom Konsumentverket underlag till ett inslag som sändes på SVT Anslagstavlan.

AMMOT (Artister och Musiker Mot Tinnitus) fick år 2000 ett bidrag på 100 000 kr. för att producera en video om musik och tinnitus som vänder sig till ungdomar som

går på disco, konserter och festivaler. Även de två följande åren har AMMOT fått bidrag till projekt som syftar till att göra ungdomar medvetna om risken för hörsel-skador orsakade av musik.

Inom fritid, idrott och turism skulle olika frivilligorganisationer kunna driva projekt som syftar till att öka medvetenheten och kunskapen om säkerhetsfrågor. Olika upp-levelsearrangemang som erbjuds konsumenten utvecklas ofta genom föreningar vars medlemmar gemensamt ägnar sig åt en viss sport. De får erfarenheter av risker och olyckor och inom föreningen utvecklas säkerhetsrutiner och skyddsåtgärder. Exem-pel på detta är klättring på bergsväggar, drakflygning och forsränning. Många företag som erbjuder andra att delta i dessa olika aktiviteter mot betalning har sannolikt sitt ursprung i sådan fritids- och föreningsverksamhet.

1.6 Standardisering av konsumenttjänster

Produktstandarder har på många områden visat sig vara ett bra redskap för att uppnå en jämn säkerhetsnivå inom olika produktgrupper. Konsumentverket har under lång tid deltagit i framtagandet av säkerhetsstandarder för leksaker, cykelhjälm, is-hockeyhjälm, flytvästar och barnvagnar för att nämna några exempel. Även inom tjänsteområdet finns ett behov att höja säkerhetsnivån till att minst omfatta den all-mänt accepterade kravnivån som de etablerade företagen inom branschområdet är överens om. En väg framåt är att fastställa standarder för tjänsters säkerhet. Ett fåtal exempel på denna typ av standarder är redan framtagna, till exempel kan dykutbild-ning och underhåll av lekplatser nämnas.

I de anvisningar som finska Konsumentverket utarbetat för olika tjänsteområden an-vänds möjligheten att i ett övergripande dokument referera till olika standarder och ange de olika kravnivåer, mätta enligt en produktstandard, som skall uppnås för att tjänsten skall ha en godtagbar säkerhetsnivå. T.ex. innehåller de finska anvisningarna för simhallar krav enligt standard EN 13451 *Utrustning för simbassänger*. Även svenska Rikspolisstyrelsen använder sig av produktstandarder när de utformar kra-ven för besiktning av tivolianordning. De hänvisas där till SS 767 70 01 *Tivolian-ordningar – Riktlinjer för dimensionering och utförande*.

Behovet av att utarbeta standarder för konsumenttjänster har uppmärksammats inom EU, se kap. 2.3.1 där Kommissionens rapport om konsumenttjänsters säkerhet sam-manfattas. Diskussionen om det bästa arbetssättet har även påbörjats inom den euro-peiska standardiseringsorganisationen CEN, liksom inom ANEC som samordnar konsumentorganisationernas påverkan på standardiseringen.

2 Produktsäkerhetslagen och dess tillämpning

2.1 Tjänstebegreppet i produktsäkerhetslagen

EUs allmänna produktsäkerhetsdirektiv (GPSD) omfattar endast varor. Den svenska produktsäkerhetslagen, som trädde i kraft 1989, omfattar däremot både varor och tjänster. Begreppet tjänst i produktsäkerhetslagen har samma innebörd som det har i t.ex. marknadsföringslagen. Det innebär att hela tjänsteområdet omfattas. Produktsäkerhetslagen gäller således såväl arbete på lösa saker, fast egendom och byggnader som exempelvis olika slag av kroppsbehandling, transporter och tivoliverksamhet. Lagen är därmed tillämplig på högst olika typer av tjänster.

Syftet med produktsäkerhetslagen är att motverka skador på person eller egendom. Några inskränkningar med avseende på arten av personskador uppställs inte. Lagen omfattar således risker för såväl olycksfall som sjukdomar av olika slag. Skyddet mot egendomsskador är också oinskränkt och avser således all slags egendom dvs. alla materiella ting som kan vara föremål för ägande, således även mark och vatten.

Produktsäkerhetslagen omfattar varor och tjänster som utnyttjas av eller kan komma att utnyttjas av konsumenter för huvudsakligen enskilt bruk. Lagens regler tillämpas endast i förhållande till näringsidkare. Begreppet näringsidkare i PSL har samma innebörd som i marknadsföringslagen. Enligt förarbetena till marknadsföringslagen bör termen näringsidkare fattas i vidsträckt mening och omfatta var och en som yrkesmässigt driver verksamhet av ekonomisk art. I princip omfattas även statliga och kommunala organ, men PSL utesluter uttryckligen tjänster som tillhandahålls i offentlig verksamhet från tillämpningsområdet.

Som en ytterligare viktig begränsning gäller att PSL inte skall tillämpas när bestämmelser med samma innebörd finns i annan lagstiftning eller i form av myndighetsbeslut.

Konsumentverket har ett övergripande tillsynsansvar för hela produktsäkerhetslagens område. Den som vill anmäla en farlig produkt för att förhindra att någon kommer till skada kan alltid vända sig till Konsumentverket. Om produkten faller inom en annan myndighets tillsynsområde ombesörjer Konsumentverket att ärendet överlämnas dit.

2.2 Produktsäkerhetsärenden avseende tjänster

En sökning i Konsumentverkets diarium på nyckelordet 'säkerhet' har genomförts, för perioden 1 januari 1989 (då den nuvarande Produktsäkerhetslagen trädde i kraft) t.o.m. maj 2003. Omkring 1 500 ärenden påträffades. Ärendemeningarna i dessa ärenden gicks igenom, och mindre än tio visade sig beröra säkerhetsaspekter på tjänster i vid mening. Det finns bland annat en anmälan om en olycka som drabbade en 9-årig pojke på en go-cartbana (se bilaga 2) och två RAPEX-notifikationer² om farliga go-carter. Olyckor med motionsredskap på gym, leksak på BVC och hopp-

---

² RAPEX står för Rapid Exchange System och är EUs system för att sprida information om farliga produkter mellan medlemsstaterna.

slott på en campingplats har anmälts. Även en behandling på en hårsalong har lett till skada. Tre fall av skada i butik har anmälts. Verket har även fått information om ett dödsfall på lekplats då en liten flicka fastnade med sitt kapuschongsnöre i en rutschbana.

När Konsumentverket uppmärksammas på en farlig produkt (vara/tjänst) åligger det verket enligt PSL att ta kontakt med tillverkare/importör och uppmana denne att sluta sälja produkten, återkalla den eller lämna information till konsumenter för att förebygga skada. Om denne inte frivilligt följer uppmaningen kan Konsumentombudsmannen (KO) föra talan i Marknadsdomstolen (MD) mot tillverkaren/importören. Fjorton ärenden om farliga varor har tagits upp i MD sedan PSL trädde i kraft 1989³. Däremot har hittills inget ärende förts till MD baserat på bedömningen att en tjänst skulle vara farlig enligt PSL.

2.3 Internationella utblickar

2.3.1 Rapport från Kommissionen till Parlamentet och Rådet om konsumenttjänsters säkerhet – [KOM (2003) 313 slutlig]

EU-kommissionens rapport publicerades i juni 2003, och behandlar hälsomässiga och fysiska säkerhetsaspekter på tjänster som tillhandahålls konsumenterna. Rapporten har utarbetats efter ett omfattande samråd med medlemsstaterna och berörda aktörer. I rapporten slås fast att det inte finns någon övergripande lagstiftning om tjänsters säkerhet. Vissa befintliga regler på olika områden, såsom tekniska krav på produkter i arbetslivet, brandsäkerhet på hotell, bidrar indirekt till vissa tjänsters säkerhet. När det gäller transportsäkerhet finns uttömmande specifik gemenskapslagstiftning.

Ett viktigt mål för den inre marknaden är att öka konsumenternas förtroende för tjänsternas säkerhet, särskilt på områden som turism, fritid och idrott. Då dessa tjänster har betydelse för EUs ekonomi och då det finns förväntningar på en hög säkerhetsnivå bland EU-medborgarna, samtidigt som dessa har visat sig ha begränsat förtroende för säkerhetsaspekterna på tjänster över gränserna, föreslår rapporten att man bör överväga initiativ på gemenskapsnivå.

Det viktigaste resultatet som framkommer av rapporten är att det inte finns tillräckligt med kvantitativa uppgifter tillgängliga för att kunna göra meningsfulla riskvärderingar. Det går inte att jämföra risknivåer i olika länder eller att identifiera brister och svagheter i befintliga nationella riskvärderingssystem.

Rapporten föreslår därför en ramlagstiftning som inriktas på övervakning av och stöd till nationell politik och nationella åtgärder på följande sätt:

1) inrättande av ett förfarande för informationsutbyte om den politiska och regleringsmässiga utvecklingen samt uppnådda resultat och administrativt samarbete mellan myndigheter. Förfarandet skall utformas med hänsyn till befintlig och framtida

---

³ Hälften av ärendena har gällt farliga leksaker som KO velat förbjuda och domstolen har bifallit i sex fall. Tre fall med barnartiklar ledde bara till ett saluförbud. De övriga ärendena gällde två slangbågar och en brandvarnare som domstolen förbjöd. Ett ärende gällde "Soft Air Guns" som befanns omfattas av vapenlagen, varför PSL inte var tillämplig.

gemenskapslagstiftning om tillhandahållande av information om tekniska standarder och reglering av tjänster,

2) fastställande av regler för systematisk insamling och utvärdering av data om risker i samband med tjänster (skadedataregister), samt inrättande av en databas på EU-nivå,

3) inrättande av förfarande för att fastställa EU-standarder, om och när behov kan styrkas, som skall fungera i kombination med övergripande mål för tjänsters säkerhet.

I rapporten framförs också att det vore lämpligt att inrikta arbetet på de sektorer som är mest relevanta för konsumenter i ett gränsöverskridande perspektiv, som t.ex. logitjänster i stor skala som hotell, campingplatser eller andra turistanläggningar, samt idrotts- och fritidsverksamhet.

I rapporten betonas att det är viktigt att det ökade insamlandet av kunskap om olyckor och andra omständigheter i samband med tjänsters säkerhet måste ske på ett kostnadseffektivt sätt och att metodproblemen måste lösas. Förslaget är att inrikta sig på ett begränsat antal prioriterade områden (turism och idrotts- och fritidstjänster), och att bygga på befintliga erfarenheter och instrument för insamling av data. I detta sammanhang pekar rapporten särskilt på EHLASS och dess efterföljare IPP (Injury Prevention Program). Det skadeinformationssystem som utformats och vidareutvecklats inom dessa program ger information om olika produkters inverkan på skadefrekvensen i de olika medlemsländerna. De erfarenheter som hittills gjorts visar att arbetet med datainsamling och övervakning inte kommer att ske på ett systematiskt och enhetligt sätt inom hela EU om det inte finns ett formellt ramverk för detta arbete.

2.3.2 Belgien

Under lagen om konsumentskydd har Belgien notifierat en ny förordning med föreskrifter om organisering av fritidsaktiviteter, som friluftssporter, överlevnadsaktiviteter, kajakpaddling, klättring, vintersporter, bågskytte etc.

Förordningen fastställer de villkor som anordnaren av dessa aktiviteter skall uppfylla. Bland annat skall en säkerhetssamordnare utses, riskanalyser utföras och deltagarna förses med relevant information. Föreskrifterna förbjuder att arrangörer fri-skriver sig från ansvar genom att t.ex. ange "Används på egen risk".

2.3.3 Danmark

I Danmark pågår just en omorganisering av myndighetsstrukturen inom produktsäkerhetsområdet. Hittills har tjänster inte omfattats av den danska Produktsikkerhetsloven. Istället finner man sektorsspecifika regler för flera tjänster, till exempel för hälso- och transportsektorn. Det gäller även inom restaurang och diskotekbranschen och för nöjesfält och tivoli. Flera olika myndigheter är berörda.

2.3.4 Finland

Den finska produktsäkerhetslagen omfattar, liksom den svenska, både varor och tjänster. Det finska Konsumentverket har det övergripande ansvaret för tillsyn enligt lagen. Marknadskontrollema sker i samarbete med länsstyrelserna och de kommunala

la produktsäkerhetsinspektörerna. Sedan ungefär fem år tillbaka har Konsumentverket i Finland genomfört marknadskontroller av vissa tjänster med avseende på säkerheten.

För att öka säkerheten för konsumenterna när de utnyttjar olika tjänster har Konsumentverket utarbetat riktlinjer och checklistor för respektive tjänsteområde tillsammans med berörda myndigheter, branschen och andra intressenter. Riktlinjer har utarbetats för skidpister, simbassänger och badinrättningar samt för go-cart. Arbete pågår också med en riktlinje för äventyrs- och upplevelsearrangemang. Blad med säkerhetsinformation har utarbetats för "Säkra äventyrs- och upplevelsearrangemang" och "Säkerhetstips för vinterbadare". De kommunala produktsäkerhetsinspektörerna utför kontroller och har då checklistor till sin hjälp. Checklistor finns för följande områden: lekplatser, simbassänger och badinrättningar, skidpister, go-cart, gym samt äventyrs- och upplevelsearrangemang.

Exempel på tillsynsprojekt:

- Våren 2002 kontrollerades 14 företag som erbjöd snöskoterturer.
- Sommaren 2002 kontrollerades 1 000 lekplatser.
- Kartläggning av utbudet av äventyrs- och upplevelsearrangemang i vissa regioner (förberedelse till marknadskontroll).

Företrädare för finska Konsumentverket betonar vikten av att kontrollera tjänster. Verket anser att kontrollen av tjänster måste öka i omfattning samtidigt som det är svårt och arbetskrävande då kontrollunderlaget måste tas fram inför varje projekt.

Finland beskrivs i EUs ovannämnda rapport som det enda land där arbetet med kontroll av konsumenttjänster bedrivs genom att riktlinjer utvecklas på ett systematiskt sätt enligt den övergripande lagstiftningen. I rapporten framhålls också att riktlinjer tas fram för viktiga tjänster av offentliga myndigheter i nära samarbete med tjänsteleverantörer, med utgångspunkt i resultaten av marknadsövervakning, klagomål osv. (stycke 37).

2.3.5 Island

Island har en produktsäkerhetslag. Man har endast möjligheter att avsätta mycket begränsade resurser för marknadskontroll.

2.3.6 Norge

Den 1 september i år (2003) sammanfördes direktoratet för brand- och elsäkerhet med direktoratet för civil beredskap. Den nya myndigheten har fått namnet Direktorat for samfunnssikkerhet og beredskap och skall ha ett tvärsektorielt perspektiv med tonvikt på stora olyckor och extraordinära situationer. Myndigheten har ansvar för produkter och tjänster enligt produktkontrollagen.

I Norge har flera myndigheter ett närmare samarbete sedan mer än tio år tillbaka. Då kom föreskriften om internkontroll som grundar sig på åtta olika lagar, bland annat produktkontrollagen. Grundtanken i föreskriften är att företag som omfattas skall ha system och rutiner som visar vad de gör för att efterleva krav i tillämpliga lagar och föreskrifter. Företagen skall ha ett internkontrollsystem som visar hur de säkrar att produkter och tjänster inte medför skador på hälsan, vilket skall dokumenteras skriftlig. I föreskriften betonas att det är ledningen som har ansvar för företagets intern-

kontrollsystem. Riskvärdering skall ingå bland de rutiner som dokumenteras och skall ligga till grund för förebyggande åtgärder. Under löpande verksamhet skall fel och brister fångas upp så tidigt som möjligt och vidtagna åtgärder dokumenteras. Det krävs även en beredskapsplan som innehåller vad som skall göras och av vem, i händelse att något fel uppstår. Tillsynen består både av företagets egen interna tillsyn som skall dokumenteras, och av myndigheten som granskar efterlevnaden av internkontrollföreskriften.

I Norge har man särskilda lagar för dykning och för försäkring och även riktlinjer för fritidsaktiviteter som bergsklättring, glaciärvandring och ridning.

2.3.7 EU-projekt om konsumenttjänsters säkerhet

Konsumentverket deltar i ett projekt inom ramen för EU-kommissionens program för skadeprevention (Injury Prevention Program, IPP), som syftar till att undersöka möjligheterna att samla in data av god kvalitet om skador relaterade till konsumenttjänster. Projektet leds från Grekland, och bland övriga deltagande länder märks Nederländerna och Österrike. Projektet har inriktats på tjänster inom ramen för sjukhem, turism och äventyrsaktiviteter. Deltagarna kommer bl.a. att söka i sina respektive skaderegistreringssystem, som ingått i EHLASS-samarbetet, efter olycksfall med potentiellt samband med en tjänst, på liknande sätt som redovisas beträffande Sverige i denna rapport (avsnitt 4). Projektet kommer att avrapporteras till EU-kommissionen i början av 2004.

3 Exempel på andra myndigheters tillsyn av tjänster inom angränsande lagområden

Produktsäkerhetslagen ger möjlighet för alla berörda myndigheter att använda sig av lagen inom sina områden. Oftast ger dock de olika myndigheternas speciallagstiftningar goda möjligheter att få bort farliga produkter och hindra framtida olyckor inom deras respektive verksamhetsområden. När speciallagstiftning finns skall den tillämpas i första hand.

Här ges några exempel på tillsyn av konsumenttjänster som olika myndigheter genomför med stöd av andra lagar än PSL.

3.1 Arbetsmiljöverket

Enligt arbetsmiljölagen (AML) 3 kap. 8 § skall den som ”tillverkar, importerar, överlåter eller upplåter en maskin, redskap, skyddsutrustning eller annan teknisk anordning se till att anordningen erbjuder betryggande säkerhet mot ohälsa och olycksfall, när den släpps ut på marknaden, avlämnas för att tas i bruk eller ställs ut till försäljning”. Dessutom skall ”uppgifter om anordningen som är av betydelse för att förebygga ohälsa och olycksfall (produktinformation) lämnas vid avlämnandet genom tydlig märkning eller på annat sätt”.

Arbetsmiljöverket har tillsyn över dem som upplåter maskiner och därmed över maskinuthyrare. Detta gäller oavsett vem som hyr maskinen. I början på 90-talet drev dåvarande Yrkesinspektionen i Stockholm (YI-ST) ett projekt där de granskade maskinuthyrare. Granskningen avsåg att de uthyrda maskinerna var i gott skick och att de åtföljdes av bruksanvisningar. Resultatet visade på ganska små problem. Uthyrarna ansågs i stort sett ha skött uthyrningen i dessa avseenden. YI-ST bedömde inte branschen som särskilt stor. Projektet var regionalt och avsåg endast Stockholmsområdet.

I början på 90-talet tog Konsumentverket och Arbetsmiljöverket (dåvarande Arbetarskyddsstyrelsen) tillsammans med uthyrarbranschen fram en broschyr ”Viktiga KOM IHÅG vid hyra av maskiner”. I broschyren betonas uthyrarens ansvar och informeras om kraven att maskinen skall vara i gott skick och att information skall följa maskinen. Den som hyr maskinen uppmanas att använda den på ett säkert sätt.

Vid en kontakt med tre olika uthyrare i juni 2003 framkom att de är medvetna om kravet på att bruksanvisningar skall följa med maskinen vid uthyrning. De uppger att de provar maskinerna innan de lämnas ut. Personalen i butiken uppgavs inte i något fall ge aktiv information om att skyddsutrustning skulle användas, men detta kan dock ofta stå i den instruktion som följer med maskinen. Vidare fanns exempel på att hörselskydd fanns till försäljning nära uthyrningsdisken. Vid vissa uthyrningsställen tillhandahålls maskinerna av ett fristående företag (Tool Matic). Det är dock det aktuella varuhusets personal som lämnar ut och tar emot återlämnade maskiner. Denna typ av verksamhet kan vara svår att ha god kontroll på om inte interna instruktioner med klara ansvarsförhållanden och rutiner är väl förankrade.

Skadestatistiken visar att ca. 10 500 människor skadar sig varje år vid maskinavvändning i samband med gör-det-självt eller trädgårdsarbete i Sverige (gräsklippare undantagna). Det går dock inte att utläsa om skadan inträffat med en hyrd maskin.

Dyktrustning är skyddsutrustning och uthyrning av dyktrustning följer samma regler som uthyrning av maskiner och regleras av AML och faller under AVs tillsyn.

3.2 Elsäkerhetsverket

För att utföra elinstallationsarbete för starkström krävs enligt Elinstallatörsförordningen (1990:806) behörighet som elinstallatör. Behörigheten utfärdas av Elsäkerhetsverket efter ansökan där den sökande via betyg och arbetsintyg skall styrka att han har erforderlig kompetens för den behörighet han söker.

Elsäkerhetsverket utövar också kontroll av elinstallatörer i form av tillsynsprojekt som omfattar hela landet. Cirka 50 elinstallatörer kontrolleras varje år av Elsäkerhetsverkets tillsynsdistrikt. Elinstallatörerna väljs ofta ut genom att via nätägarna få fram uppgifter om färdigamälda elinstallationsarbeten som skall anslutas till nätet. Det finns också möjlighet att kontrollera elinstallatörer genom den ordinarie tillsynsverksamheten riktad mot olika typer av el-anläggningar och efter indikation om felaktigt utförda elinstallationsarbeten.

Kontrollerna utförs dels genom att fysiskt kontrollera utfört arbete men även genom att kontrollera de rutiner som elinstallatören har för att säkerställa kvalitén på sitt arbete, s.k. systemkontroll. Upptäcks stora brister vid kontrollerna kan det resultera i att elinstallatören får en varning eller i vissa fall behörigheten återkallad.

Ett särskilt projekt som utfördes 2002 var att kontrollera hur vitvaruföretagen lever upp till kravet på behörighet för inkoppling av tvättmaskiner, spisar och liknande. Många av företagen visade sig sakna el-behörighet och hade inte heller kunskap om att sådan krävdes för verksamheten.

Branschen har gått samman i Elektriska Installatörsorganisationen, EIO, som har en omfattande produktion av informationsmaterial i elsäkerhetsfrågor som stöd till medlemmarna. EIO lägger stor vikt vid säkerhetsfrågorna och medverkar vid utformningen av läromedel och utbildningar i elsäkerhetsfrågor. Organisationen har också en uttalad vilja att utifrån sin samlade erfarenhet påverka Elsäkerhetsverket såväl som standardiseringsorganets elsäkerhetsarbete.

3.3 Naturvårdsverket

När det gäller fjällturism är Naturvårdsverket huvudman för det statliga ledsystemet i fjällen. Längs detta ledssystem har bl.a. Svenska Turistföreningen fjällstationer, en mängd fjällstugor och rastskydd. Naturvårdsverket fördelar ekonomiska resurser till länsstyrelserna i de fyra nordliga län som har fjällterräng (Dalarnas, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län), som är operativt ansvariga för skötsel och underhåll av dessa leder.

Naturvårdsverket ansvarar för samordning, information, utbildning och utvecklingsarbete som rör fjällsäkerhet. Med fjällsäkerhet menas främst det arbete som syftar till att förebygga olyckor i fjällen. Till sin hjälp i arbetet med fjällsäkerhet har Naturvårdsverket Fjällsäkerhetsrådet, som består av representanter för myndigheter och

organisationer med stor samlad kunskap och erfarenhet om fjäll och fjälls säkerhet. Rådets främsta uppgifter är att:

- främja samordningen av de olika verksamheter som ingår i arbetet med fjälls säkerhet,
- verka för information och utbildning om fjälls säkerhet,
- följa och stödja forskning och utvecklingsarbete om fjälls säkerhet.

Polisen ansvarar för Fjällräddningen, den verksamhet som dras igång när man vet, eller befarar, att en olycka har inträffat.

3.4 Räddningsverket

Räddningstjänstlagen (1986:1102) innehåller föreskrifter om hur samhällets räddningstjänst skall organiseras och bedrivas. I lagen regleras bland annat kommunernas ansvar för att sotning genomförs i den typ av hus där det krävs. Till exempel är det särskilt viktigt vid vedeldning och torveldning, men även vid oljeeldning skall sotning genomföras med visst intervall. Kommunerna tecknar oftast avtal med ett sotningsföretag som genomför sotningen. Det är Länsstyrelsen som övervakar att kommunen genomför sotningen på ett tillfredsställande sätt. Är man som konsument missnöjd med sotningen skall man klaga hos kommunen. Räddningsverket ger expertstöd och erbjuder utbildning till Länsstyrelserna så att de kan utföra sin granskning på ett bra sätt.

3.5 Sjöfartsverket

År 1997 utfärdade Sjöfartsverket, med stöd i fartygssäkerhetsförordningen (1988:594), föreskrifter om säkerhet vid forsränning (SJÖFS 1997:18). Föreskrifterna gäller för kommersiellt organiserad forsränning och skall även tjäna som vägledning för annan forsränning. Det ställs krav på att både en säkerhetsplan och en räddningsplan upprättas. Räddningsplanen skall utformas i samråd med den kommunala räddningstjänsten. Forsföretaget skall besiktigas. Sjöfartsverket eller något tillsynsorgan som Sjöfartsverket godkänner utövar tillsynen.

3.6 Socialstyrelsen

Piercing och tatuering är två former av yrkesmässig hygienisk behandling. Dit räknas också skönhetsbehandling, massage, hårvård och fotvård m.m. I miljöbalken (1998:808) och tillhörande förordning (1993:1283) om kosmetiska och hygieniska produkter ställs krav på att verksamhetsutövare skall ha kunskap om riskerna med sin verksamhet och system att kontrollera den. Socialstyrelsen är central tillsynsvägläddande myndighet och har utfärdat allmänna råd (1995:3) om *Yrkesmässig hygienisk behandling* och annan vägledande information som stöd för det lokala tillsynsarbetet. Den direkta tillsynen av verksamheten utförs av den kommunala nämnd som har ansvar för tillsynen över hälsoskyddet i kommunen. Den som erbjuder yrkesmässig hygienisk behandling är skyldig att anmäla den lokal där verksamheten skall bedrivas och se till att de krav som ställs är uppfyllda. Bland annat ställs krav på egenkontroll som medför att innehavaren skall dokumentera de olika kemiska produkter som an-

vänds och även utarbeta rutiner för verksamhetens bedrivande i alla dess former, t.ex. för städning.

När det gäller kosmetika- och hygienprodukter finns också krav i miljöbalken, och Läkemedelsverket är central tillsynsmyndighet beträffande dessa produkter.

3.7 Strålskyddsinstitutet

Strålskyddsinstitutet (SSI) har tillsyn enligt strålskyddslagen (1988:220). Med stöd av denna lag utfärdar SSI bland annat föreskrifter om solarier (SSI FS 1998:2). Föreskrifterna omfattar framför allt krav på strålkällan, anmälan till kommunen om att innehavaren driver ett solarium, avskärmning av solarier så att oavsiktlig bestrålning inte sker. Det skall dessutom finnas skyddsglasögon tillgängligt och *Råd och Information* enligt text i bilaga till föreskriften skall finnas anslaget. Dessutom är det krav på att ett extra tidur slår av strömförsörjningen inom högst 60 minuter.

SSI kan överlåta tillsynen över kosmetiska solarier (till skillnad från medicinska solarier) till en kommun som frivilligt åtar sig denna tillsyn. Ungefär 50 procent av kommunerna har begärt att få tillsynen delegerad till sig. Oftast har kommunen utsett Miljö- och hälsoskyddsförvaltningen till att ta hand om tillsynen.

SSI får under ett år 10-15 anmälningar från enskilda som leder till att de granskar solarier runt om i landet i de kommuner som inte har delegerat tillsynsansvar.

Strålskyddsinstitutet har även tillsyn över uppträdanden där laser används i scenografin. Vid konserter eller andra slags uppträdanden där allmänheten kan komma i kontakt med kraftfulla lasrar (typ 3B och 4) krävs tillstånd. SSI utfärdar dessa tillstånd och övervakar också användandet.

4 Skador relaterade till konsumenttjänster

4.1 Skadestatistik

I samband med EU-inträdet anslöt sig Sverige till det pågående skaderapporteringsprojektet EHLASS (European Home and Leisure Accident Surveillance System). Uppdraget gick till Socialstyrelsen och Konsumentverket gemensamt. Ett grundläggande syfte med systemet var att skapa ett underlag för det förebyggande produktsäkerhetsarbetet i samband med tillskapandet av den inre marknaden, med dess fria flöde av varor och tjänster. Därför innehåller systemet detaljerade uppgifter bl.a. om produkter (varor) som varit inblandade i olyckorna.

EHLASS-projektet som sådant har upphört på europeisk nivå (även om ett betydande samarbete kring skaderapportering och -prevention fortlöper) men benämningen EHLASS används alltjämt ofta om det svenska systemet, så även i denna rapport. Formellt sker datainsamlingen i Sverige numera inom ramen för patientregistret, där ett urval av vårdenheter rapporterar den mer detaljerade informationen till systemet. Dessa vårdenheter är akutmottagningar och jourcentraler i Umeå, Hälsingland och f.d. Skaraborgs län, vilkas upptagningsområden täcker sammanlagt ca. 6 procent av landets befolkning. De skador som registreras här kan ligga till grund för uppskattningar av antalet skador i landet som helhet. Fr.o.m. 1998 har systemet hållit jämn och god kvalitet, och sedan dess har i storleksordningen 150 000 skadefall registrerats. Cirka 13 procent av de registrerade fallen har lett till att den skadade lagts in på sjukhus minst en natt. Systemet är centralt för Konsumentverkets skadeförebyggande arbete, men används naturligtvis också i annat skadeförebyggande arbete, lokalt såväl som nationellt.

Inget annat skadeinformationssystem i Sverige kan fungera som underlag för produktsäkerhetsarbete, men EHLASS saknar inte brister. För att nå önskvärd representativitet borde datainsamlingen dels täcka 10-15 procent av befolkningen, dels inkludera ett storstads- och förortsområde.

En mer specifik brist gäller olycksfall relaterade till tjänster. Systemet ger god information om varor som varit inblandade i olycksfallen, men det har hittills inte utformats för att specifikt infånga information huruvida olyckan inträffat i samband med en tjänst. För den skull är det emellertid inte omöjligt att ur systemet utvinna information om tjänsterelaterade eller potentiellt tjänsterelaterade olycksfall. Exempelvis är det möjligt att få en bild av skadesituationen i vissa verksamheter och aktiviteter som helt eller delvis bedrivs inom ramen för tjänster, även om alla direkt tjänsterelaterade olyckor inte kan skiljas ut. Dessutom är det möjligt att fritt söka på ord och begrepp i de korta händelsebeskrivningar som registreras för varje skadefall, för att på så vis fånga in enskilda skador som är relaterade till en tjänst.

Nedanstående översikt visar områden där verksamheten helt eller delvis bedrivs inom ramen för tjänster, och där EHLASS-data kan tas fram. Mer ingående uppgifter från EHLASS om dessa områden redovisas i det följande. Avsnittet avslutas med resultatet av fritextsökningar beträffande tjänsterelaterade skador.

Tabell 1: Personskador enligt EHLASS i verksamhetsområden med inslag av tjänsteproduktion

Risikfaktor (plats, aktivitet, produkt)	Antal registrerade skador 1998-2001	Uppskattat antal skador per år i hela landet 1998-2001	Bedömning av inslaget av tjänst i den samlade verksamheten
Simhallar	628	2 900	Fullständigt (dock mest i offentlig regi)
Snöskoter	244	1 000	Litet
Vattenskidor, wakeboard	60	300	Litet
Fallskärmshoppning	46	200	Litet
Klättervägg	35	150 – 200	Begränsat
Go-cart	95	400 – 500	Stort
Åkattraktioner på tivoli	66	300	Fullständigt
Hoppborgar	40	200	Fullständigt
Kanot	16	50 – 100	Begränsat
Maskiner vid gör-det-själv-arbete	2 278	10 500	Litet
Ridning, häst	2 871	13 200	Begränsat
Utförsåkning vid skidåläggning	1 996	12 000 – 15 000	Fullständigt

4.2 Simhallar

Det är möjligt att i EHLASS skilja ut olycksfall i simhallar eller vid badanläggningar (badstränder ingår inte i denna kategori). Däremot går det inte att avgöra om den aktuella anläggningen drivs i privat regi, då produktsäkerhetslagen skulle kunna vara tillämplig, eller i offentlig regi.

Under åren 1998-2001 registrerades 628 olycksfall i simhallar eller på badanläggningar. Det motsvarar ca. 2 900 olycksfall per år i landet som helhet. Tre fjärdedelar av de skadade var under 20 år gamla. Mest skadedrabbade var 10-14-åringarna med 30 procent av skadorna. Sex olyckor av tio drabbade pojkar eller män.

42 procent av olyckorna var fallolyckor, ofta till följd av halkning – halkolyckorna utgjorde 14 procent av samtliga olyckor. 17 procent av skadorna uppstod genom att man slog emot stillastående föremål, t.ex. bassängkanter, andra hårda kanter eller bassängbotten. Tre procent av skadorna hade samband med åkning i vattenrutschbanan. Den vanligaste skadetyper, 28 procent, var sårskador. Fem procent var hjärnskakningar. Huvudet/ansiktet och de nedre extremiteterna skadades i vardera en tredjedel av fallen. Fotskadorna var 12 procent av samtliga. Av de skadade fick 11 procent läggas in på sjukhus.

4.3 Snöskoter

Med stor sannolikhet inträffar bara en mindre del av olyckorna med snöskotrar inom ramen för arrangerade turer, uthyrning eller andra tjänster. Dels är åkningen huvudsakligen helt enskild, dels finns det skäl att tro att säkerheten ofta är större vid turverksamhet än vid enskild åkning – problemen med för höga hastigheter, mörkerkörning och alkohol torde vara mindre. Det finns dock särskilda risker förknippade med ovana vid skoterkörning i samband med både turåkning och uthyrning.

Totalt har 244 skoterolyckor registrerats i EHLASS under åren 1998-2001. Omräknat till nationell nivå, med hänsyn till att skoteråkning med stor säkerhet är överrepresenterad i EHLASS-områdena, motsvarar det ett tusental olyckor per år. Mest skadedrabbade var åldersgrupperna 20-24 och 25-29 år, med 18 resp. 16 procent av olycksfallen. Män och pojkar stod för tre av fyra olycksfall.

95 procent av olycksfallen skedde i samband med förflyttning, dvs. var kollisioner, kullkörningar, dikeskörningar e.d. Frakturer var den vanligaste skadetyper med 28 procent av skadorna. Sju procent var hjärnskakningar. Ett olycksfall av fem ledde till att den skadade lades in på sjukhus.

4.4 Vattenskidor, wakeboard

Också vattenskid- och wakeboardåkning sker med stor säkerhet till största delen helt enskilt, varför bara en mindre del av olyckorna kan antas vara relaterade till utbildning, uthyrning eller andra tjänster. I sådana sammanhang sker troligen åkningen också oftast under mer kontrollerade former, med mindre risktagande än som kan förekomma vid privat åkning.

Under åren 1998-2001 har totalt 60 olycksfall i samband med vattenskid- eller wakeboardåkning registrerats. Överfört till landet som helhet motsvarar det ca. 300 olyckor per år. En skattning baserad på så få som 60 fall blir dock osäker. Två olycksfall av tio skedde med wakeboard. Tre olycksfall av tio drabbade personer i åldern 20-24, fem av sex drabbade män eller pojkar. Huvudet eller ansiktet skadades i en tredjedel av olycksfallen, övre respektive nedre extremiteter i vardera en femtedel av fallen. Endast en av de 60 skadade lades in på sjukhus.

4.5 Fallskärmshoppning

Fallskärmshoppning sker sannolikt till helt övervägande delen som föreningsaktivitet inom fallskärmsklubbar. Emellertid marknadsförs till allmänheten s.k. tandemhopp, där man hoppar sammanlänkad med en instruktör med en gemensam skärm.

Totalt 46 skador i samband med fallskärmshopp registrerades under åren 1998-2001. Omräknat till landet som helhet motsvarar det, med en osäker skattning, ca. 200 skador per år. Bara i ett av de 46 fallen framgår det att de rörde sig om ett tandemhopp. Flest skador, en tredjedel av samtliga, hade åldersgruppen 20-24. Sju av tio skadade var män eller pojkar. Hälften av skadorna drabbade de nedre extremiteterna, vanligen fotleden. En tredjedel av skadorna var frakturer, en tredjedel distorsioner (stukningar, vrickningar). En dryg femtedel föranledde inläggning på sjukhus.

4.6 Klättervägg

35 skador med klättervägg registrerades under 1998-2001. En nationell skattning, osäker då den är baserad på dessa få fall, tyder på ca. 150-200 skador årligen. Tre av fyra skadade var män eller pojkar. De mest skadedrabbade åldersgrupperna var 10-14-åringar och 20-24-åringar, med ca. 30 resp. ca. 25 procent av skadorna. Två tredjedelar av skadorna var orsakade av fallolyckor, en fjärdedel av akut överansträngning. Distorsioner (stukningar) utgjorde en tredjedel av skadorna, frakturer och kontusioner (blåmärken) vardera en sjättedel. Övre och nedre extremiteter skadades lika mycket, med vardera 40 procent av skadorna. En fotledsdistorsion var den vanligaste enskilda skadan. Två av de 35 skadorna (6 %) ledde till inläggning på sjukhus.

4.7 Go-cart

Under åren 1998-2001 har 95 skador med go-cart registrerats. Uppräknat till nationell nivå motsvarar det i storleksordningen 400-500 skador per år, en skattning som dock är osäker bl.a. med tanke på det låga antalet registrerade fall. Minst sex av de registrerade skadorna inträffade i samband med tävling. Fyra av tio skador inträffade inomhus, m.a.o. sannolikt i en go-carthall. Nästan nio av tio skadade var män eller pojkar. Beträffande inomhusskadorna stod åldersgruppen 30-34 år för den största andelen (28 %), vad gäller utomhusskadorna svarade åldrarna 10-14 och 15-19 år för lika stora delar som 30-34-åringarna (vardera 16-17 %). Detta tyder på att utomhusbanorna i större utsträckning frekventeras av barn och ungdomar.

Åtta av tio olyckor var av typen kollision, körning mot fast föremål eller påkörning. Kontusioner (blåmärken), frakturer och distorsioner (stukningar) var de vanligaste skadetyperna. Bröstkorg och nacke/hals skadades oftare än både övre och nedre extremiteter och huvud. Den vanligaste enskilda skadan var en revbensfraktur (20 %), följt av distorsion av nacke/hals (16 %). Sju av de 95 skadade fick läggas in på sjukhus.

Sex av de 95 händelsebeskrivningarna ger klara indikationer på tekniska brister hos bilar eller utrustning (se bilaga 2).

4.8 Tivoli m.m.

Under åren 1998-2001 har registrerats 106 skador där fast utrustning på tivoli eller nöjespark varit inblandad. Av dessa gäller 66 olika typer av åkattraktioner, 40 gäller hoppborgar e.d. Därmed kan antalet skador med åkattraktioner i hela landet uppskattas till ca. 300 per år, med hoppborgar till knappt 200 per år. Båda skattningarna är osäkra, eftersom de bygger på få registrerade fall.

Vad gäller åkattraktioner var 10-14-åringar mest skadedrabbade, med en fjärdedel av olyckorna. Flickor eller kvinnor var något mer skadedrabbade än männen. En dryg tredjedel av olyckorna var av typen 'stöt mot föremål i rörelse', en fjärdedel var fallolyckor. Kontusioner (blåmärken) och distorsioner (stukningar) var de vanligaste skadetyperna, med en tredjedel resp. en femtedel av skadorna. Oftast skadade kroppsdelar var de övre extremiteterna, med en skada av tre, de nedre med en av fyra och nacke/hals med en skada av fem. Tre av de 66 skadorna (5 %) medförde inläggning på sjukhus.

Beträffande hoppborgar drabbade hälften av skadorna barn i åldrarna 5-9 år. Skador-
nas fördelning på flickor och pojkar var jämn. Den vanligaste olyckan tycks vara att
barnet landar fel, vilket kan leda till exempelvis ett armbrott eller stukning av fot el-
ler tår, vilket också var de vanligaste skadetyperna med vardera en dryg fjärdedel av
skadorna. Relativt vanligt är också att barn kolliderar med eller hoppar på varandra.
Huvudskadorna var dock mindre än tio procent, och bara en hjärnskakning förekom.
Fyra av de 40 skadorna medförde inläggning på sjukhus.

4.9 Kanot

Åren 1998-2001 har 16 skador med kanot inblandad registrerats. Strängt taget är det-
ta antal för litet för att ligga till grund för en nationell uppskattning, men det tyder på
att det totala antalet i landet kan vara i storleksordningen 50-100 skador, förutsatt att
EHLASS-områdena är representativa för landet vad gäller kanotpaddling. Åtta av de
16 skadade var mellan 10 och 19 år (ingen var yngre än 10), och nio var pojkar eller
män. Nio av olyckorna hade inträffat på vatten, övriga i samband med lyft av kano-
ten (fyra skador) eller då man träffats av blixten sedan man sökt skydd på land (tre
skador vid ett och samma tillfälle). Tre skador ledde till inläggning på sjukhus.

4.10 Ridning

Huvuddelen av den ridning och andra hästrelaterade aktiviteter som bedrivs i landet
sker förmodligen inom ramen för medlemskap i en förening eller som helt enskild
verksamhet. Det finns dock ett inte helt obetydligt inslag av tjänsteverksamhet, i
form av t.ex. ridlektioner, stallhyra, guidad turridning och hyra av häst.

Under perioden 1998-2001 registrerades 2 871 skador vid ridsport eller där häst varit
inblandad. Det innebär att det totala antalet skador i hela landet var i storleksord-
ningen 13 000 per år. Nio av tio hästrelaterade skador drabbade flickor eller kvinnor.
En fjärdedel av skadorna drabbade flickor i åldern 10-14 år, 16 % drabbade 15-19-
åriga flickor. I befolkningen som helhet inträffade 1,5 hästrelaterade skador per
1 000 invånare per år. Bland 10-14-åriga flickor var skadeincidensen 11 per 1 000.

EHLASS-registreringen ger inte möjlighet att särskilja fall där ridningen eller häst-
handhavandet skett inom ramen för en tjänst. Genom registrering av plats kan dock
olyckor i ridhus eller ridskola särskiljas, och där bör man kunna anta att den skadade
inte själv burit hela ansvaret för säkerheten, utan att detta delats med en förening,
stallägare, uthyrare e.d. En tredjedel av häst-/ridningsolyckorna (ca. 4 500 olyckor)
uppges ha inträffat i ridhus/ridskola. Bland övriga platser märks lantbruksområde
(22% av olyckorna), fri natur (15%) och väg/transportområde (9%). Sett till enbart
skador i ridhus/ridskola dominerar 10-14-åriga flickor än mer, med 32 procent av
skadorna.

Under ett år genomförs i storleksordningen 8 miljoner ridtimmar på 560 ridskolor.
Det innebär att skadeincidensen på ridskolor kan beräknas till ca. 0,6 skador per
1 000 ridtimmar.

Sju av tio hästrelaterade skador har inträffat under ridning. Av skadorna i ridhus/
ridskola har 85 procent skett under ridning. 55 procent av de hästrelaterade skadorna
var orsakade av fall från hästen, ca. 30 procent var orsakade av att man sparkats,
trampats, bitits e.d. av hästen.

Kontusioner (blåmärken) var den vanligaste skadetyper (37%) följt av frakturer (24%). Övre extremiteterna skadades i 36 procent av olyckorna, nedre extremiteterna i 26 procent och huvudet eller ansiktet i 18 procent. Typskador var frakturer på övre extremiteter (16%), främst överarmar, underarmar och fingrar, samt kontusioner på nedre extremiteter (13%), främst höfter, knän och fötter. Nio procent av skadorna var hjärnskakningar.

16% av de hästrelaterade skadorna har lett till inläggning på sjukhus. Medeltalet vård dagar bland dessa var 2,9.

4.11 Utförsåkning

Åren 1998-2001 registrerades i EHLASS 2 227 skador som inträffat vid skid- eller snowboardåkning (utom längdskidåkning). Av dessa har 1 996 inträffat vid skidanläggning inkl. skidlift. Direkt överfört till nationell nivå skulle det innebära ca. 9 200 skador per år. En rimligare uppskattning, med hänsyn tagen till att ingen av landets stora skidorter finns med i underlaget till EHLASS, kan vara att det årliga antalet skador vid utförsåkning på en skidanläggning för vilka man söker läkarvård är i storleksordningen 12-15 000 fall i landet som helhet. Skadeincidensen per 1 000 invånare skulle då ligga mellan 1,4 och 1,7 fall per år.

Det totala antalet åk dagar i svenska liftanläggningar under en säsong kan uppskattas till ca. 9 000 000. Det skulle innebära att skadeincidensen räknat per 1 000 skidåkdagar skulle ligga mellan 1,3 och 1,7 fall. Skandinaviska och internationella studier som rapporterats i vetenskapliga tidskrifter under 1990-talet uppger skadeincidenser mellan 1,8 och 2,5 fall per 1 000 skidåkdagar.

EHLASS-data samlas in på sjukhusens akutmottagningar och på jourcentraler, och omfattar därmed bara de fall som föranleder besök där. Enkätundersökningar under 1990-talet pekar på betydligt högre skadeincidens än uppskattningarna ovan.

Snowboardåkningen tycks vara betydligt mer skadedrabbad än utförsåkning på skidor. Skadorna vid utförsåkning i EHLASS fördelar sig relativt jämnt mellan skidor och snowboard (med en viss övervikt för skidor), medan snowboardåkningen bara svarar för 17 procent av åk dagarna. En viktig förklaring är sannolikt att tonårspojkar och unga män, som generellt är mer riskbenägna än andra grupper, utgör en större andel av snowboardåkarna än av skidåkarna.

Å andra sidan är skidskadorna oftare jämförelsevis allvarliga. Visserligen föranledde en något större andel av snowboardskadorna inläggning på sjukhus (14 % mot 12 % för skidskadorna), men av dessa ledde bara 18 procent till mer än två dagars inläggning, mot 50 procent bland skidskadorna. Medeltalet vård dagar för de fall som krävde inläggning var 3,3 för skidskadorna och 2,0 för snowboardskadorna.

Barn och ungdomar är överrepresenterade i skadestatistiken. I tabell 2 ställs skadornas åldersfördelning bredvid åldersfördelningen av åk dagarna.

Tabell 2: Åldersfördelning av åkdagar resp. skador vid utförsåkning på skidor eller snowboard på skidanläggningar

Åldersgrupp	Fördelning åkdagar (SLAO* 01/02)	Fördelning skador (EHLASS 2000-01)
00-14 år	32 %	48 %
15-29 år	30 %	35 %
30-44 år	21 %	12 %
45-59 år	14 %	4 %
60-74 år	3 %	1 %

*) Svenska liftanläggningars organisation; se 5.7, 6.6 samt bilaga 4.

Flest skador på både skidor och snowboard noteras för åldersgruppen 10-14 år. Beträffande snowboard är koncentrationen till denna grupp betydligt större, nära hälften (46 %) av skadorna drabbar barn i denna ålder. Av skidskadorna inträffar knappt tre av tio bland 10-14-åringar.

Män är mer skadedrabbade än kvinnor vid utförsåkning. Medan åkningen är relativt jämnt fördelad mellan könen är sex av tio skadedrabbade en man eller en pojke.

Skademönstret skiljer sig mellan skid- och snowboardåkare, som framgår av tabellerna 3 och 4.

Tabell 3: Skid- resp. snowboardskadors fördelning efter skadad kroppsdel. EHLASS Sverige 1998-2001

Skadad kroppsdel	Skidor	Snowboard
Huvud	8 %	9 %
Övre extremitet	38 %	65 %
Nedre extremitet	46 %	16 %
Övrigt	8 %	10 %

Tabell 4: Skid- resp. snowboardskadors fördelning efter typ av skada. EHLASS Sverige 1998-2001

Typ av skada	Skidor	Snowboard
Fraktur	30 %	47 %
Stukning/vrickning	35 %	20 %
Kontusion (blåmärke)	18 %	19 %
Övrigt	17 %	15 %

De vanligaste skadorna vid utförsåkning på skidor är stukning av knäleden (21 %) och fraktur på en övre extremitet (16 %; finger 4 %, nyckelben 3 %). Underbensfrakturer (8 %) och stukningar av fingrar (7 %) är heller inte ovanliga. Tre procent av skadorna är hjärnskakningar.

Vid snowboardåkning är frakturer på underarmar (22 %) och handleder (9 %) vanligast. Totalt 43 procent är frakturer på övre extremiteter. Oftast uppstår dessa skador

när åkaren tar emot sig med händerna vid ett fall. Sex procent av skadorna på snowboard är hjärnskakningar. Sannolikt använder snowboardåkare hjälm i mindre utsträckning än skidåkare.

Den största skillnaden i skadebild mellan kvinnor och män gäller stukning av knäleden vid utförsåkning på skidor. Bland kvinnorna är 24 procent av skidskadorna av denna typ, att jämföra med 17 procent bland männen.

Själva skidliften är inblandad i fem procent av skadorna på skidanläggningar. Hälften av dessa är fallolyckor, i en tredjedel har man skadats av ett föremål i rörelse, dvs. i nästan samtliga fall fått ett slag av liftbygel, liftstol e.d.

4.12 Maskiner i gör-det-själv-verksamhet

Totalt 8 319 olyckor i samband med gör-det-själv- eller trädgårdsarbete har registrerats under åren 1998-2001. Maskindrivna verktyg och redskap (exkl. gräsklippare) var inblandade i 2 278 av dessa olyckor (27 %). Huvuddelen av dessa maskiner är sådana som i större eller mindre utsträckning förekommer på hyresmarknaden, där- emot går det inte att se vilka olyckor som faktiskt inträffat med hyrda maskiner. Sannolikt är maskinen i de flesta fall ägd av brukaren.

Omräknat till landet som helhet inträffar uppskattningsvis 10 500 maskinolyckor årligen vid gör-det-själv-arbete. Män står för hela 95 procent av dessa maskinolyckor. Sju av tio olyckor har drabbat personer mellan 25 och 64 år. Störst andel har åldersgruppen 35-39 (11 %).

I fyra fall av tio har man fått ett främmande föremål i ögat, vanligen i samband med slipning. I tre fall av tio har man skurit eller sågat sig, oftast i fingrarna eller handen. Följande maskiner var inblandade i flest olyckor: vinkelslip (24 %), vedklyv (16 %), svets (9 %), fast monterad såg (9 %), kedjesåg ("motorsåg", 8 %), annan handhållen såg (7 %). Av dessa torde vedklyven vara den som oftast är hyrd.

4.13 Kompletterande skadeanalys

De fritexter som kort beskriver olyckshändelserna bakom skadefallen i den svenska EHLASS-databasen har sökts efter ord och begrepp som kunnat tyda på att olyckan inträffat i samband med en tjänst. Sökningar på i sammanhanget allmänna ord eller ordstammar som tjänst, service, guide, ledare, lärare, utbildning, instruktion, undervisning och hyra gav inget nämnvärt resultat.

En rad benämningar på tjänster som erbjuds som äventyrsarrangemang (se avsnitt 5.2) har också använts för sökningar i den svenska EHLASS-databasen. Enstaka skador i samband med följande aktiviteter har på så sätt hittats (antal registrerade skador 1998-2001 inom parentes): Bergsklättring (1), femkamp (5), försränning (1), firning (i samband med klättring) (1), grott(vandring) (2), hinderbana (13), hundspann (1), isklättring (2), islandshäst (11), paintball (9), turridning (utom islandshäst) (4), äventyrsbana (7). I de flesta fall är det dock oklart om skadan uppstått i samband med en tjänst. Endast vad gäller skadorna på äventyrsbana kan man utan vidare anta att så varit fallet.

Här kan nämnas också ett par områden där skador återfunnits med hjälp av kodad information, men där antalet registrerade skador varit så litet att de inte analyserats närmare: paragliding/hanggliding (9 skador 1998-2001) och dykning (2 skador).

Textsökning har också gjorts efter skador orsakade av frisörer eller annars under kroppsbehandling. Tre skador vid hårbehandling, tre vid massage och en vid fotbehandling har registrerats under 1998-2001. Vid sidan av EHLASS kan konstateras att flera anmälningar som rör hårbehandlingar och annan skönhetsvård har gjorts till Allmänna Reklamationsnämnden (ARN). Dessa ärenden har inte ARN kunnat ta ställning till på de inskickade handlingarna, då ord stått mot ord. Till Konsumentverket har endast en anmälan som gäller hårbehandling gjorts till sedan 1989. Anmälan översändes till Läkemedelsverket.

5 Tjänster i samband med fritidsaktiviteter

Konsumenterna erbjuds en allt ökande flora av tjänster med mer eller mindre riskfyllt innehåll. Kartläggningen nedan begränsas i första hand utifrån de överväganden som redovisades i avsnitt 1.3. Utgående från detta har nedanstående uppdelning i kategorier gjorts. Kategorierna har valts så att vad som förefaller vara likartade aktiviteter eller likartade krav på lokalen för tjänstens utövande eller behov av förvärvade kunskaper och erfarenheter har förts samman. Regelverket har inte alla gånger varit utformat efter motsvarande kriterier och detta redovisas.

- Inomhusaktiviteter där lokalen utformats för tjänsten.
- Äventyrsarrangemang.
- Åkatraktioner.
- Musikfestivaler och konserter.
- Uthyrning av kanoter, cyklar m.m.
- Ridning.
- Skidåkning.

5.1 Inomhusaktiviteter där lokalen utformats för tjänsten

Inom detta område har analysen avgränsats till aktiviteter utan stort risktagande. Verket har här valt att särskilt studera simhallar (inklusive äventyrsbad) och motionslokaler.

En gemensam faktor är kravet på lokalerna. Plan- och bygglagen (PBL) (1987:10) kompletteras av en lag om tekniska egenskapskrav, byggnadsverkslagen (BVL) (1994:847) och av Boverkets föreskrifter. I detta regelverk ställs funktionskrav, ofta formulerat som "skäliga krav" bland annat på att lokalen skall utformas så att den kan användas på ett säkert sätt. Ansvaret för att de funktionskrav som gäller säkerhet uppfylls vilar på byggherren (som ofta är densamme som beställaren). De kommunala byggnadsnämnderna har ett tillsynsansvar att kontrollera att byggherren uppfyller kraven under byggets gång. Det slutliga avgörandet för vad "skäligt" står för sker i förekommande fall i domstol.

Bad i simhall är en tjänst som utnyttjas av en stor del av befolkningen i alla åldrar. Det finns drygt 400 simhallar och inomhusbad i Sverige. De allra flesta drivs helt i kommunal regi medan andra drivs av privata bolag med kommunen som uppdragsgivare. Oavsett driftsformen är det ändå kommunen som enligt räddningstjänstlagen har det yttersta ansvaret om en olycka skulle inträffa i badet. Kommunen har dock ingen skyldighet att övervaka badet så länge man tydligt informerar om att badet saknar badvakter för dem som besöker badet. Det som ändå krävs är att de ansvariga för badet har rutiner för larmning och att de vet vad man gör om en olycka inträffar.

De stora badanläggningarna har utarbetade rutiner och flera badmästare anställda. Till exempel har Parkbadet i Sandviken ett tiotal badmästare plus ett 50-tal timanställda som tas in under högsäsong och uthyrningar. Personalen utbildas i säkerhet en gång varje termin och utbildningen görs i samarbete med räddningstjänsten. Alla skall gå utbildningen som är ett villkor för att arbeta i badet. Det finns nödstopp-

knappar i äventyrsbadet och personalen är försedda med kommunikationsradio. Varje dag badar personalen igenom badet innan det öppnas för allmänheten. För att barn skall få komma in på Parkbadet skall de ha fyllt tio år och kunna simma minst 200 meter. Annars skall en vuxen följa med.

Svenska Livräddningssällskapet (SLS) är en frivilligorganisation vars verksamhet omfattar utbildning av simlärare, badvakter och livräddare. SLS anordnar simskolor och ger information i skolorna och även till allmänheten om risker med och även förebyggande kunskap om aktiviteter i, på och vid vatten. Vintertid utgör aktiviteter på isarna ett stort riskmoment. Även där informerar SLS om riskerna och ger förebyggande kunskap både i skolorna och till allmänheten. Sedan mer än fem år bedriver SLS i samarbete med Svenska Badmästareförbundet ett olycksfallsförebyggande projekt, "Ett tryggt bad", som vänder sig till personalen i landets alla simhallar. Syftet med "Ett tryggt bad" är att hjälpa baden och dess personal i arbetet med att erbjuda alla, såväl anställda som badgäster en trygg miljö. Bland annat ingår tillbudsrapportering i projektet. I projektet betonas vikten av att göra riskanalyser och använda den kunskapen som underlag för det enskilda badets säkerhetsplan.

Simhallar och utomhusbad beskrivs mer ingående i bilaga 1.

Att gå på *gympa eller styrketräning* är att utnyttja en tjänst där lokalen i viss mån påverkar riskerna för skada. Halka kan uppstå både i gympalokalen då svetten lackar eller i duschrummet då vattnet flödar ur kran. Har aktivitetsanordnarna gjort en riskvärdering och utarbetat en säkerhetsplan kan det finnas någon avdelad för att torka upp svetten från golvet och duschrummet vara utformat så säkert som möjligt. En kontakt med Friskis&Svettis Riks gav bilden att en stor mängd lokala föreningar själva söker lokaler och upprättar hyreskontrakt. Möjligtvis kontaktas en annan lokal förening som just tecknat hyresavtal för att bidra med råd. Men det finns ingen centralt upprättat säkerhetsplan som pekar på risker och lämpliga åtgärder när det gäller lokalerna. Endast när det gäller ljud finns en gemensam policy framtagen. Centralt sprids information om det s k. ljudörat, ett mätinstrument i form av ett stort öra som med färg visar ljudnivån (det används även ofta på dagis). Flera föreningar använder 'ljudörat' på sina gympa-pass för att få en indikation på om den överenskomna ljudgränsen överskrids. Miljökontoret i kommunen övervakar genom regelbundna mätningar att ljudnivån inte överskrider satta ljudgränser.

5.2 Äventyrsarrangemang

Det finns ett stort utbud av olika arrangerade äventyrsaktiviteter, t.ex. klättervägg inomhus, bergsklättring, vildmarksturer, fjällturer, överlevnadskurser, hundspannsturer, snöskoterturer, skärmflygning, fallskärmshoppning, forsränning, äventyrsbanor, paintball, pistolskytte, dykning, vattenskidåkning. Hit kan också räknas bungyjumping, som var mycket omtalat för ett 10-15-tal år sedan, men som sedan dess tycks ha minskat i omfattning. Många arrangörer erbjuder många olika aktiviteter. Arrangemangen marknadsförs till företag som teambuilding-aktiviteter, men också till privatpersoner, exempelvis som svensexor, möhippor och födelsedagsfirande. För många av dessa aktiviteter saknas speciallagstiftning. Aktiviteter som anknyter till luftfart och sjöfart är emellertid väl reglerade, vilket exempelvis framgår i avsnitt 3.5 ovan.

Utredningen har inte funnit att det finns någon branschorganisation för företag som organiserar äventyrsarrangemang kommersiellt. Däremot finns det nationella för-

bund för de flesta av de aktiviteter som bedrivs som sport- och fritidsverksamhet, t.ex. Svenska Skärmflygförbundet, Svenska vattenskidförbundet, det nystartade Svenska Paintballförbundet m.fl. Dessa ägnar sig i större eller mindre utsträckning åt säkerhetsarbete, vilket illustreras med ett par exempel i avsnitt 6.2.

Departementspromemorian '*Några frågor om ordningslagen*' (Ds 2001:66) pekar på att bl.a. bungy-jump-anordningar och äventyrsbanor inte självklart omfattas av ordningslagens krav beträffande tivolianordningar. Promemorian föreslår ändringar i ordningslagen som skulle avhjälpa dessa brister i regelverket.

Den omfattande turismen i fjällen utnyttjar det system av vandringsleder som Naturvårdsverket ansvarar för (se avsnitt 3.3). I anslutning till dessa leder har Svenska Turistföreningens (STF) övernattningsstugor och fjällstationer. STF har en utvecklad säkerhetsplan för detta arbete (se avsnitt 6.2).

Inom begreppet äventyrsarrangemang inrymmer många aktiviteter. Det regelverk som försäkring lyder under och som tidigare beskrivits i avsnitt 3.5 ses som ett förredöme av t.ex. Fjällsäkerhetsrådet även när det gäller annan form av organiserade aktiviteter ute i vildmarken. Det kan gälla skotersafari eller klätterturer där motsvarande riskvärdering och samråd med räddningstjänsten för att fastställa en säkerhetsplan för aktiviteterna är lika värdefull för att trygga konsumenternas säkerhet vid köp av denna typ av tjänst.

5.3 Akattraktioner

Här belyses go-cart, nöjesfält (fasta och ambulerande) samt tivolianordningar vid allmänna tillställningar.

Tivolinöjen är en tjänst som betraktas som offentlig tillställning enligt ordningslagen (1993:1617). Därmed skall ansökan om tillstånd inlämnas till polismyndigheten. Ordningslagen stadgar också att tivolianordningar får användas bara om de är säkra, och besiktigade och godkända (2 kap. 13 §). Närmare bestämmelser ges i förordningen (1993:1634) om besiktning av tivolianordningar, där också Rikspolisstyrelsen (RPS) bemyndigas att meddela föreskrifter. Så har också skett genom RPSFS 2000:25 (RPS:s föreskrifter och allmänna råd om besiktning av tivolianläggningar), som hänvisar till dels svensk standard SS 767 70 01 *Tivolianordningar – Riktlinjer för dimensionering och utförande* dels Elsäkerhetsverkets föreskrifter om utförande och skötsel av elektriska starkströmsanläggningar (ELSÄK-FS 1999:5). Säkerheten vid tivolivverksamhet är m.a.o. väl författningsreglerad. Den tjänsteman vid RPS som ansvarar för tivolianordningar anser också att regler och kontroll fungerar tillfredsställande.

Promemorian *Några frågor om ordningslagen* (Ds 2001:66) pekar på att företeelser på s.k. sommarland o. d. enligt lagens förarbeten inte är att anse som tillställningar, vilket medför att kraven på tivolianordningar inte skulle behöva tillämpas på sådana platser. Promemorian föreslår ändringar i ordningslagen som skulle avhjälpa dessa brister i regelverket.

Tävlingar och uppvisningar i sport och idrott är offentliga tillställningar enligt ordningslagen. Lagen öppnar också för närmare bestämmelser för motorsportanläggningar (2 kap. 33 §), vilka RPS bemyndigas att utfärda genom förordning 1993:1635. Sådana bestämmelser ges i RPSFS 2000:23 (RPS:s föreskrifter och allmänna råd om motorsport på bana). Emellertid tycks det inte stå helt klart om verksamhet med go-

cartuthyrning är att betrakta som tävling eller uppvisning enligt ordningslagen, och därmed om RPSs föreskrifter skall gälla också här. Enligt en skrivelse från Rikspolisstyrelsen till Polismyndigheterna år 2000 "torde" föreskrifterna gälla även för go-carthallar, men detta har av allt att döma inte prövats rättsligt.

Intrycket är att go-cartverksamhet inte är lika väl reglerad ur säkerhetssynpunkt som tivoliverksamhet. Att döma av skadestatistiken från EHLASS är go-cartverksamheten också mer skadedrabbad. Antalet skador där 'fast utrustning på tivoli och nöjespark' är inblandade kan uppskattas till ca. 300 per år⁴, medan antalet skador vid go-cartkörning kan uppskattas till 400-500 per år. Besöksstatistik saknas, men med största säkerhet är den sammanlagda åktiden i landet betydligt större för tivoliattraktioner än för go-cart, varför riskerna vid go-cartkörning måste betraktas som större.

Ett dödsfall i samband med tivoliverksamhet har inträffat de senaste 10 åren. Det skedde i Sundsvall 1997, där en 17-årig flicka föll ur en karusell. Därutöver har 4-5 andra tillbud inträffat. Go-cartåkningen i Sverige har varit förskonad från dödsfall, åtminstone under senare år, men allvarliga tillbud har inträffat, varav ett rapporterats till Konsumentverket. Dödsfall har rapporterats från Tyskland och USA.

Go-cart beskrivs mer ingående i bilaga 2.

5.4 Musikfestivaler och konserter

Mot bakgrund av tragiska händelser som Göteborgsbranden 1998 och dödsfallen på Hultsfreds- och Roskildefestivalerna de följande åren fick Räddningsverket (SRV) 2001 ett regeringsuppdrag att i samverkan med berörda myndigheter och organisationer föreslå åtgärder för att förbättra säkerheten vid musikarrangemang. Förslagen skulle bl.a. gälla förbättrad och förenklad kommunikation mellan myndigheter och arrangörer, och förbättrad uppföljning av inträffade incidenter. SRV lämnade en rapport i mars 2002, där man föreslog följande:

- Länsvisa eller regionala informationsseminarier för att underlätta framväxten av nätverk mellan polis, räddningstjänst, sjukvård, lokalägare och arrangörer.
- En ny tillståndsblankett för konsert- och musikarrangemang, i syfte att ge bättre upplysningar till polis och andra myndigheter än den befintliga blanketten för ansökan om offentlig tillställning.
- Obligatorisk rapportering från arrangörer till Nationellt centrum för erfarenhetsåterföring från olyckor (NCO) av incidenter som lett till åtgärd av polis, ambulans eller räddningstjänst.
- Utbildning av arrangemangspersonal i bl.a. publikhantering.
- Certifiering av arrangörer på grundval av erfarenhet, kunskapskrav och tidigare uppförande, för att underlätta myndigheternas tillståndshandling.

---

⁴ Knappt 200 årliga skador i samband med hoppborgar har inte räknats med, eftersom sådana knappast omfattas, eller föreslås omfattas, av ordningslagens krav beträffande tivolianordningar. Antalet skador med hoppborgar kan dock inte betraktas som obetydligt, i synnerhet som det så gott som uteslutande är barn som drabbas.

- Översättning till svenska och anpassning av "Pop Code", en engelsk skrift som i detalj behandlar planering och genomförande av publika evenemang.

Räddningsverkets rapport är tillgänglig på

http://forsvar.regeringen.se/propositionermm/rapportermm/pdf/rapport_sakerhet_musikarr.pdf.

Uppdraget till Räddningsverket föregicks av ett projekt på den statliga Ungdomsdelegationen, där en arbetsgrupp tog fram ett informationsmaterial, 'Säkerhet vid musikarrangemang'. Materialet vänder sig till arrangörer och personal på myndigheter och innehåller huvudsakligen råd vad man bör tänka på i samband med ett arrangemang.

I juni i år avrapporterade Socialstyrelsen till Socialdepartementet uppdraget att utvärdera om regelverket kring höga ljudnivåer ger avsedd effekt. Socialstyrelsen föreslår i sin rapport en lagändring så att musikverksamhet i form av diskotek eller konserter görs anmälningspliktiga. Med detta underlättas bl. a. kommunernas tillsyn och möjligheterna att påverka branschen till ett genomföra program för egenkontroll. Socialstyrelsen föreslår också en sänkning av högsta tillåtna ljudnivå för barn t.o.m. 12 år på konserter från dagens 100 dBA till 97 dBA. Sänkningen innebär i princip att ljudtrycket halveras. Dagens rekommendation om 90 dBA på diskotek m.m. skall också gälla för barn upp t.o.m. 12 år.

Under 2005 kommer Socialstyrelsen att i samarbete med länsstyrelserna genomföra en riksomfattande uppföljning av kommunernas tillsyn över konserter, diskotek och liknande evenemang där ljudnivåerna är höga.

AMMOT, Artister och Musiker Mot Tinnitus, är en ideell förening som driver utbildningsprojekt inom hörsel- och ljudsäkerhet. Syftet är att förhindra fall av tinnitus och andra hörselskador hos unga människor.

5.5 Uthyrning av kanoter och cyklar m.m.

Många turister väljer att hyra utrustning för olika aktiviteter på semesterorten. Att hyra kanot eller cykel uppfattas av många som en tjänst utan särskilt riskfyllt innehåll. Dock är cyklisten på hyrd cykel utsatt för samma trafik som orsakar 30 000 cykelolyckor per år i Sverige och kanotisten riskerar att hamna i vattnet med de risker det medför beroende på vattentemperaturer och strömförhållanden. Skadestatistiken pekar inte på många olycksfall för kanotisten (se 4.9) vilket kan visa på det skydd som en flytväst erbjuder. De flesta kanotister använder flytväst. Motsvarande användning av skyddsutrustning gäller inte för cyklister där det bara är i genomsnitt knappt 20 procent som använder cykelhjälm.

Under ett år är omkring en halv miljon människor ute i en kanot, kajak eller kano enligt Svenska Kanotförbundets uppskattningar. Man paddlar i sin egen farkost eller hyr. Anslutna till Kanotförbundet finns ett 80-tal kanotcentra, som hyr ut ca. 3 000 kanoter. Därutöver finns många som hyr ut kanoter i anslutning till exempelvis en campingplats eller en kursgård. Kanotförbundet organiserar 130 föreningar och har 17 000 medlemmar. Förbundet arbetar aktivt med säkerhetsfrågorna och har säkerhetsregler som de anslutna kanotcentra måste följa. Dessa kontrolleras genom

besök på platsen och uthyraren får som bevis på att han uppfyller kraven sätta upp förbundets dekal.

Utbudet mot turister är stort. Förbundet skickar sin broschyr Kanotväg, med förteckning över anslutna kanotcentraler, till alla turistbyråer och i den finns information översatt till engelska och tyska.

Två olika kanot- och cykeluthyrare kontaktades, det lilla företaget hyrde ut 6 kanoter och lika många cyklar (verksamheten var kopplad till stuguthyrning) och det större, som är medlem i Kanotförbundet, hade 200 kanoter och 50 cyklar till uthyrning. Flytväst ingick i kanothyran hos bägge företagen och likaså ingick cykelhjälms i hyran av cykel. Om kunden var simkunnig lämnades en kanotväst ut i annat fall en räddningsväst. Både kanoten och cykeln gicks igenom vid inlämnandet innan nästa kund tog över. Uthyraren förde journal över samtliga kanotister som de hyrde ut kanoter till för att veta var de befann sig. Inget av dessa företag kunde rapportera några olyckor kopplade till kanoten respektive cykeln. Endast enstaka brännskador förekom och dessa uppstod i samband med spritkök som också kunde hyras. För att försöka förebygga dessa lades alltid en lapp med instruktion om säkert handhavande med i kartongen vid utlämnandet av det genomgångna köket.

5.6 Ridning

Ridning på ridskola och uthyrning av häst är en konsumenttjänst. Som tjänst kan också räknas verksamhet där hästar som finns ute på lantgårdar hyrs ut till turridning och annat utan att det sker i ridskoleregion.

Ridning är tillsammans med fotboll Sveriges största ungdomsidrott. Totalt rider en halv miljon svenskar för motion och tävling. Av Ridsportförbundets medlemmar är drygt 80 procent flickor/kvinnor och 65 procent är under 25 år. Åtta miljoner ridtimmar genomförs varje år på 560 ridskolor från Kiruna i norr till Trelleborg i söder. Ridsport är den största idrotten för handikappade och över 4 000 handikappryttare rider regelbundet för motion och tävling. Handikappridning finns på ca. 250 ridskolor.

Sedan tio år tillbaka är all ridsport samlad i ett förbund, Svenska Ridsportförbundet, som verkar för att främja ridning, körning och voltige som motion, folksport och tävlingsidrott. Nära tusen klubbar med sammanlagt drygt 215 000 medlemmar (år 2003) är anslutna till förbundet. Förbundet arbetar aktivt med säkerhetsfrågorna inom alla olika grenar av sin verksamhet. Ett sjuttiofem ridskolor är organiserade i Ridskolornas riksorganisation (RRO), som samarbetar med Svenska ridsportförbundet särskilt när det gäller säkerheten (se vidare avsnitt 6.5).

Enligt EHLASS-data från 1998 till och med år 2001 kan det totala antalet skador vid ridning eller hantering av häst uppskattas till ca. 13 000 per år. I genomsnitt har ett par dödsolyckor per år inträffat i samband med ridning under de senaste årtiondena. Väsentliga skyddsåtgärder är att använda ridhjälm, skyddsväst och säkerhetsstygbyglar när det behövs. Därutöver är det viktigt att beakta samspelet häst – ryttare och att de som erbjuder hästtjänster verkligen gör riskanalyser av dessa tjänster och har en stor kunskap om hästar och deras beteende för att olyckor skall kunna förebyggas i så stor utsträckning som möjligt.

Av den halva miljonen människor som rider regelbundet i Sverige är en stor del barn. Det är viktigt att alla yrkesverksamma inom ridsporten är särskilt medvetna om ris-

kerna för olycksfall och aktivt infogar säkerhetsarbetet i all verksamhet. Det stora antal olyckor som drabbar de som ägnar sig åt ridsport visar ändå på behovet av ökade insatser inom detta område.

Ridning beskrivs mer ingående i bilaga 3.

5.7 Utförsåkning

Bland tjänster på området fritidsaktiviteter är utförsåkning på skidor och snowboard sannolikt den som har störst omfattning, både sett till antalet utövare och antalet skador. Säsongen 2001/02 åkte ca. 1,8 miljoner svenskar utför, till allra största delen i Sverige. Antalet skador som lett till besök på akutmottagning eller jourcentral kan uppskattas till storleksordningen 12-15 000. En eller ett par personer omkommer varje år vid utförsåkning i Sverige.

Själva liftanläggningen är väl författningsreglerad. Däremot finns ingen speciallagstiftning för den preparerade backen för nedfart. Ansvar för säkerheten här avspeglas istället bl.a. i domstolspraxis och i branschorganisationen SLAOs allmänna bestämmelser om utnyttjande av liftanordningar, som antagits efter förhandlingar med Konsumentverket. Skidåkarens eget ansvar att undvika olyckor är en grundläggande princip, men den som driver en skidanläggning har också ett ansvar att förebygga skador. I promemorian Några frågor om ordningslagen (Ds 2001:66) diskuteras behovet av en författningsreglering av säkerheten i skidbackar, och berörda myndigheter föreslås få i uppdrag att analysera på vilket sätt arbetet med säkerhet i skidbackar bäst kan förstärkas.

Huvuddelen av svenska liftanläggningar (omfattande 99 procent av branschens omsättning) är medlemmar i SLAO (Svenska Liftanläggningars Organisation). SLAO har bl.a. tagit till uppgift att arbeta för utveckling av säkerhetsfrågor kring liftar och nedfarter, och att samordna ordningsfrågor, föreskrifter och åknormer (se vidare avsnitt 6.6).

Utförsåkning beskrivs mer ingående i bilaga 4.

6 Frivilliga säkerhetsåtgärder

Regeringen har särskilt uppdragit åt Konsumentverket att belysa frivilliga säkerhetsåtgärder som vidtagits av näringslivet. Utredningen har utvisat att det inom de flesta av de verksamhetsfält som studerats också finns ideella organisationer som gör ett betydande säkerhetsbefrämjande arbete. Verket har därför valt att redovisa också några av dessa organisationers åtgärder tillsammans med näringslivets. De åtgärder som tas upp gäller områden som tidigare behandlats i rapporten, men redovisningen gör inga anspråk på fullständighet.

6.1 Svenska Badmästareförbundet och Svenska Livräddningssällskapet

Svenska Badmästareförbundet organiserar badmästare, badvakter och andra yrkesgrupper som arbetar med bad och vattenaktiviteter. Att öka säkerheten för både badande och personal i baden är en viktig uppgift inom förbundet. De stora badanläggningarna har upparbetade rutiner och flera badmästare anställda.

Ett Tryggt Bad är ett projekt som startades av Svenska Livräddningssällskapet (SLS) 1999 i samarbete med Svenska Badmästareförbundet. I projektet deltar 140 av simhallarna i Sverige. Projektet är omfattande och arbetar bland annat med tillbudsrapportering. Utifrån tillbuderna görs riskvärdering för det egna badet och en säkerhetsplan upprättas.

SLS arbetar på olika sätt för att öka kunskapen om att vara vid, i och på vatten på ett säkert sätt. De utarbetar och sprider informationsmaterial i olika former. Mycket av arbetet sker i samverkan med andra aktörer för det gemensamma målet att minska antalet omkomna genom drunkning. De utbildar badvakter och livräddare för simhallar och badstränder. En hörnsten i verksamheten är att på olika sätt öka simkunnigheten hos alla. SLS propagerar för fler simskolor och utbildar även simlärare för både barn och vuxna. SLS arbetar mycket med opinionsbildning för ökad vattensäkerhet och information ut till skolorna. Sedan 10 år tillbaka driver de Barnens Livräddningsskola som vänder sig till alla skolbarn i årskurs 1-3.

6.2 Exempel beträffande äventyrsarrangemang

Utredningen har inte funnit att det finns någon branschorganisation för företag som organiserar äventyrsarrangemang kommersiellt. Däremot finns det en rad ideella föreningar för sport- och hobbyverksamhet inom området, som i varierande grad bedriver ett säkerhetsbefrämjande arbete, vilket här illustreras med tre exempel.

6.2.1 Svenska Klätterförbundet

Svenska Klätterförbundet organiserar både friluftsklättring och klättring på inomhusvägg. Förbundet arbetar bl.a. med utbildning. I förbundsstadgarna åläggs styrelsen bl.a. att ”verka för att säkerhetsfrågor inom klättringen beaktas genom utbildning, som bör hålla internationell standard, och på andra sätt”. Förbundet arbetar också med incidentrapportering via en blankett som finns tillgänglig på förbundets webbplats. En säkerhetsgrupp tar emot rapporterna och sammanställer statistik.

6.2.2 Svenska Sportdykarförbundet

Svenska Sportdykarförbundet (SSDF) arbetar bl.a. för att "utveckla utbildning och säkerhet så långt som möjligt" inom sitt område. Förbundet har en säkerhetsorganisation med säkerhetsombud på förbunds-, distrikts- och klubbnivå. Man har utvecklat en Dykpraxis med "regler och rekommendationer för dykning i nordiska vatten (som) skall fungera som ett uppslagsverk vid utbildning och dykplanering". Även SSDF arbetar med incidentrapportering via s.k. dykrapporter, som bl.a. utgör underlag för utvecklingen av dykpraxis. Blankett för dykrapport finns på förbundets webbplats, liksom en incidentdatabas.

6.2.3 Svenska Turistföreningen

Svenska Turistföreningen (STF) är en ideell organisation med cirka 330 000 medlemmar med verksamhet inom natur- och kulturturism inom hela landet.

I detta sammanhang har verket begränsat redogörelsen till fjällturism. I anslutning till vandringslederna i fjällen har STF övernattningsstugor och fjällstationer. För sin verksamhet i fjällen har STF ställt samman en säkerhetsplan med riktlinjer som syftar till hög personlig säkerhet med avseende på liv och hälsa. Planen omfattar utbildning, instruktion för larmning, rapportering av tillbud och olyckor samt kriskommunikation.

I säkerhetsplanen framhåller STF att deras främsta uppgift är att, i den verksamhet som föreningen bedriver, minska riskerna för gäster och personal. Detta sker genom ett aktivt säkerhetsarbete i egen verksamhet. Om något händer, skall man larma fjällräddningen eller annan räddningstjänst och hjälpa till efter deras anvisningar. STF medverkar i det allmänt förebyggande fjällsäkerhetsarbetet som sker i Naturvårdsverkets Fjällsäkerhetsråd och lokala fjällsäkerhetsorganisationer.

STF har sedan 2002 en försäkring som omfattar alla deltagare i ledarledd aktivitet i STF:s regi.

6.3 Svenska Go-cartuthyrarföreningen

De flesta go-carthallar och ett mindre antal utomhusbanor är anslutna till Svenska Go-cartuthyrarföreningen. Föreningen besiktigar banor som tillhör medlemmar, bl.a. ur säkerhetssynpunkt, och har förhandlat fram en försäkring för medlemmarna, som gäller bara under förutsättning att besiktning genomförts av föreningen.

6.4 FHP Festival och AMMOT (Artister och Musiker Mot Tinnitus)

FHP Festival är en nyinrättad branschorganisation för festivalarrangörer och elva av de största svenska festivalarrangörerna är redan anslutna. En orsak för att starta samarbetet har varit att få tillfälle att diskutera säkerhetsfrågorna vid denna typ av arrangemang. En fråga är hur man hanterar så stora publikflöden som det ofta gäller vid festivaler, en annan är att arbeta med ett eget egenkontrollsystem för höga ljudnivåer.

AMMOT är en ideell förening som driver utbildningsprojekt inom hörsel- och ljudsäkerhet. Föreningen har funnits sedan 1999 och består av musikintresserade perso-

ner av vilka många är musiker, ljudtekniker och discjockeys. AMMOT har genomfört ”Lyssna till vad Du hör” – ett utbildningsprojekt för högstadiet samt även producerat en film ”Hör du du – en film om musik och tinnitus”. Målet för verksamheten är att genom olika nyckelgrupper skapa förutsättningar för en varaktig sänkning av ljudnivåerna i samhället – främst i musiksammanhang. Därmed förhindras fall av tinnitus och andra hörselskador hos unga människor.

6.5 Ridskolornas Riksorganisation och Svenska Ridsportförbundet

Ridskolorna i Sverige organiserar sig i Ridskolornas Riksorganisation (RRO). Ett sjutotal av landets ca. 560 ridskolor är medlemmar. Organisationen tillvaratar skolornas gemensamma intressen och arbetar för att skolorna skall utvecklas till samhällsnyttiga företag.

Svenska Ridsportförbundet har en fastställd säkerhetspolicy. Några exempel på agerande är att om en ridskola uppfyller vissa säkerhets- och kvalitetskrav både på anläggningens faciliteter och djurhållning etc. tilldelas ridklubben en plakett med förbundets logotyp. Denna plakett sätts upp på väl synlig plats intill staldörren. Man utbildar också säkerhetsinformatörer som skall initiera ett säkerhetsinriktat arbete ute i distrikten.

6.6 SLAO och Skidsäkerhetsrådet

SLAO (Svenska Liftanläggningars Organisation), bildad 1978, är liftanläggningarnas bransch- och intresseorganisation. Huvuddelen av anläggningarna (omfattande 99 % av den totala omsättningen) i Sverige är medlemmar i SLAO.

Följande citat är ett utdrag från SLAOs webbplats www.slao.se:

”Vi har bland annat som uppgift;

- att arbeta för utveckling av säkerhetsfrågor kring liftar och nedfarter,
- att samordna ordningsfrågor, föreskrifter och åknormer,
- att vara rådgivande organ till medlemmar och myndigheter,
- att samordna utbildningsfrågor,
- att medverka till utveckling av utförsåkningsanläggningar.

Medlemmarna har utöver stadgarna enats om att den som driver liftanläggning ansvarar för åtgärder i såväl skadeförebyggande som skadeavhjälpare syfte, både i anslutning till liftar som i anslutande markerade nedfarter, även om dessa har annan markägare.

Svenska Skidsäkerhetsrådet bildades 1980 och har som målsättning att ytterligare nedbringa olyckstalet och det personliga lidandet i samband med skidåkning. Många organisationer är representerade i Skidsäkerhetsrådet: SLAO, Svenska Skidförbundet (SSF), Sveriges professionella Skidskolor, Konsumentverket, Sveriges Alpina Barnläkare, Friluftsförbundet m.fl.

Skidsäkerhetsrådet har en bred representation bland sina medlemmar som ger möjligheter för rådet att påverka inom olika områden med syfte att öka säkerheten. Mål-

sättningen omfattar påverkan av utbildningen/fortbildningen av medicinsk personal likaväl som skidlärare och tränare. Även skidturisterna är en viktig målgrupp som behöver påverkas och få en ökad förståelse för säkerhetsåtgärder i samband med skidåkning. Normer för skyddsutrustning utarbetas inom ramen för det europeiska standardiseringsarbetet och även där kan finnas utrymme för att särskilt hävda svenska synpunkter.

7 Slutsatser

7.1 Varierande säkerhetsnivå

Tjänsteområdet befinner sig i en stark utveckling där bland annat allt fler upplevelser erbjuds konsumenter mot betalning. Lockelsen är ofta ett ständigt stegrat risktagande för konsumenten som enligt Konsumentverkets uppfattning måste balanseras av ett utvecklat säkerhetstänkande med tydligt ansvarstagande hos arrangören för att inte allvarliga olyckor skall inträffa.

Föreliggande kartläggning pekar enligt Konsumentverkets uppfattning på anmärkningsvärda skillnader när det gäller de krav som stat och kommun ställer på de företag som tillhandahåller olika typer av konsumenttjänster. Detta förefaller gälla oavsett om tjänsten ifråga regleras av speciallagstiftning eller kan sägas falla under produktsäkerhetslagen.

Som ett exempel på sådana skillnader har i rapporten beskrivits hur Sjöfartsverket, med stöd av fartygssäkerhetsförordningen (1988:594), har utfärdat föreskrifter om försränning. I föreskrifterna krävs att arrangören upprättar en säkerhetsplan och även en räddningsplan. Verksamheten skall också inspekteras av Sjöfartsverket eller det organ som Sjöfartsverket utser. Räddningsplanen skall utarbetas i samråd med räddningstjänsten. Verket har inhämtat att det i en kommun som Kalix finns två-tre försränningsföretag som helt i enlighet med föreskriften har haft kontakt med räddningstjänsten.

Mot det kan ställas att andra företag som i samma kommun erbjuder andra typer av äventyrliga aktiviteter, som t.ex. klippklättring eller överlevnadskurser där konsumenten kan sägas utsättas för liknande risker som under försränning, inte har motsvarande krav på sig att anmäla verksamheten till kommunen och enligt nuvarande ordning inte heller behöver diskutera säkerhetsplaneringen med kommunens räddningstjänst. Verket har i sin kartläggning på dessa områden inte heller stött på något frivilligt arbete med riskvärdering eller säkerhetsplanering av betydelse.

Vidare kan nämnas den skillnad som föreligger mellan åkattraktioner på tivoli och uthyrning av go-cart beträffande hur risker de facto hanteras. Båda regleras ytterst i ordningslagen, men beträffande go-cart är regleringen av den verksamhet som vänder sig till konsument betydligt mer oklar. Befintliga skadedata tyder på klara skillnader i skadesituationen mellan dessa delvis liknande företeelser. Från ett konsumentperspektiv förefaller det märkligt att producenterna av dessa tjänster inte möter likartade krav från samhället vad gäller riskvärdering och säkerhetsåtgärder.

Till synes omotiverade skillnader i säkerhetskraven råder på fler områden som har beröringspunkter med tivoliverksamhet. Ordningens bestämmelser om säkerhet på tivolianläggningar är begränsade till användning vid allmänna sammankomster eller offentliga tillställningar. Just denna begränsning i lagstiftningen gör att tivoliliknande aktiviteter vid s.k. sommarland inte omfattas. Vidare omfattas inte exempelvis bungee-jump, rodeomaskiner eller äventyrsbanor av lagens krav. Dessa avvikelser har bl.a. uppmärksammats i Ds 2001:66 Några frågor om ordningslagen och tas även upp i föreliggande rapport. Det har inte varit möjligt att med hjälp av skadestatistik utreda om detta också innebär förhöjda risker i de verksamheter som inte omfattas av lagkraven, men oberoende av detta är det enligt verkets uppfattning inte rimligt att säkerheten för aktiviteter som är förknippade med likartade risker inte omfattas av

liknande krav. Eftersom verkets kartläggning inte är heltäckande kan motsvarande brister stå att finna även på andra områden.

Miljöbalken är den övergripande miljölagen. Där krävs bland annat att verksamhetsutövare skall ha kunskap om riskerna i sin verksamhet och system att kontrollera den. Den som erbjuder yrkesmässig hygienisk behandling är skyldig att anmäla den lokal där verksamheten skall bedrivas och se till att de krav som ställs är uppfyllda. Den miljönämnd (eller motsvarande) som i kommunen har ansvar för tillsynen över hälsoskyddet utövar den direkta tillsynen. Detta gäller för bland annat, fotvård, maniky, frisersalonger liksom för tatuering och massage.

Det kan ställas mot att tillsynen, när det gäller lokaler, skall utövas av den kommunala byggnadsnämnden som då har Kommunförbundets Måttbok som stöd. I plan- och bygglagen står det "skäligt säkert", något som ytterst skall tolkas av domstol. Ett aktivare samråd med kommunen eller annan företrädare för samhället kan bidra till att även lokaler som simhallar, ishockeyrinkar, fotbollsplaner och gympalokaler genomgår en riskvärdering före projektering och att en säkerhetsplan upprättas och följs under byggtid liksom senare under drifttiden. Riskerna kan variera från att en puck skjuts upp på åskådarläktaren, halkolyckor i duschrummet till höga ljudnivåer med risk för tinnitus under gympapasset.

Inom de områden där varken ordningslagen, miljöbalken, arbetsmiljölagen, Sjöfartsverkets föreskrifter eller annan gällande speciallagstiftning är tillämpliga lämnas valet huruvida riskvärdering och åtföljande säkerhetsåtgärder skall göras helt till byggherren eller arrangören.

Som ytterligare exempel kan lyftas fram systemet med krav på behörighet för elektriker för att de skall få göra vissa elinstallationer, dvs. erbjuda en konsumenttjänst. Frågan kan ställas om det inte är rimligt att kräva att t.ex. guider på fjällsäkerhetskurser eller instruktörer för olika riskfyllda äventyrsarrangemang skall vara behöriga eller på annat sätt auktoriserade för att få erbjuda sina tjänster kommersiellt.

En bild av bristande systematik och stor variation när det gäller säkerhetskraven på konsumenttjänster växer således enligt verkets uppfattning fram. Tjänster som ur risksynpunkt rimligen a priori bör betraktas som likvärdiga hanteras på helt olika sätt. I vissa fall får detta också följas som direkt kan avläsas i skadedata. Säkerhetsinitiativ från näringslivet eller ideella organisationer visar också på stor variation. Ur konsumentperspektiv är denna samlade bild enligt Konsumentverket helt otillfredsställande.

7.2 Ny produktsäkerhetslag

Mot bakgrund av den bild av stor variation beträffande säkerhetsnivån som föreliggande rapport ger, det faktum att området konsumenttjänster växer, samt den tyngd som Kommissionen lägger vid tjänstesäkerhet i sin rapport KOM(2003) 313 menar Konsumentverket att det finns skäl att tydligare agera på detta område. Den nya produktsäkerhetslagen kommer på ett helt annat sätt än tidigare ge verket möjligheter att ställa krav i förhand på producenter av konsumenttjänster. Det finns också möjlighet för andra myndigheter än Konsumentverket att agera med stöd av produktsäkerhetslagen och ställa krav på näringsidkare om den speciallagstiftning de förfogar över inte bedöms ge tillräckligt utrymme för ett mer offensivt agerande. Det är viktigt att i det läget ta till sig erfarenheter som vunnits tidigare och på andra håll. Finland är det

land som har störst erfarenhet av tillsyn av konsumenttjänster, men även på angränsande lagstiftningsområden i vårt land finns det intressanta erfarenheter såsom kraven på säkerhetsansvarig och anmälan till kommunen vid anordnande av vissa arrangemang. Det förefaller rimligt att, åtminstone för vissa typer av tjänster, ställa krav på att en säkerhetssamordnare utses, riskanalyser utförs och deltagarna förses med relevant information. En sådan bedömning ligger bakom den notifierade belgiska lagstiftningen (se 2.3.2).

7.3 Skaderegistering

EU-kommissionen lyfter i sin rapport (se 2.3.1) fram fritid och idrott och i viss mån turism som prioriterade områden. Kommissionen motiverar detta med att medborgarna i EU skall kunna ha tilltro till dessa tjänster i andra länder – inte bara i sitt eget.

Kommissionens rapport understryker behovet av kunskap om de olyckor som orsakas av konsumenttjänster. Ett omfattande statistiskt underlag är tänkt att ge en grund för det olycksfallsförebyggande arbete som kommissionen förutsätter sker i samtliga medlemsstater. Konsumentverkets bestämda uppfattning är att skaderegistering och analys av insamlade data är ett mycket effektivt verktyg för såväl det förebyggande arbetet i form av prioriteringar för standardiseringsarbetet som för att identifiera viktiga områden för marknads kontroll. Utan en representativ och tillräckligt detaljerad skaderegistering kommer ett effektivt tillsynsarbete att försvåras och risken är att resurser allokeras till fel områden. Även ett effektivt förebyggande arbete, via standardisering, näringslivets säkerhetsåtgärder och informationsinsatser förutsätter en god statistisk grund.

En europeisk samsyn på dessa frågor och en beredvillighet från samtliga medlemsstater att bidra till den samlade kunskapsuppbyggnaden på detta område är av samma skäl viktigt om Gemenskapen tror sig om att kunna få till stånd gemensamma marknadskontroller. Det yttersta syftet för det är ju att garantera medborgarna fri rörlighet av säkra produkter och tjänster. En väl utbyggd och representativ skaderegistering är således själva fundamentet för ett modernt produktsäkerhetsarbete som omfattar såväl varor som tjänster. Antalet olyckor som kräver akutsjukvård i ett samhälle bör även kunna fungera som mätare, indikator, för arbetet med att förbättra folkhälsan. Även på det området bör alltså en fungerande skaderegistering kunna vara ett utmärkt verktyg.

Som beskrivits i det föregående är dagens system inte specifikt utformat för att fånga in skador som uppstår till följd av konsumenttjänster. I utredningsarbetet har det också bekräftats att det är svårt att fånga upp skador som hänför sig till tjänster. Det beror dock endast delvis på systemet i sig. En annan viktig orsak är den relativt begränsade omfattningen av många av de verksamheter som stått i utredningens fokus, och deras ojämna fördelning över landet.

Ett antal faktorer talar således för att samhället har mycket att vinna på att tillse att ett statistiskt underlag finns att tillgå för att dels kunna rätt prioritera skadeförebyggande insatser, dels kunna mäta långsiktiga effekter av dessa. Enligt verkets uppfattning är det mycket oroande att det har visat sig vara så svårt att hävda det angelägna skaderegistreringsarbetet i konkurrensen med andra områden. EU-bidraget till datainsamlingen, som betalades ut t.o.m. 2002 i syfte att medlemsstaterna skulle bygga upp en fungerande verksamhet, har i Sverige gjort att den skaderegistering som bedrivits i ett antal landsting kunnat stärkas och samordnas, och att data därifrån kunnat

sammanföras till en nationell databas. För att säkra dessa landvinningar och ge skaderegistreringen en fast grund att stå på är det enligt verkets uppfattning avgörande att statsmakterna tillskjuter de relativt begränsade resurser som krävs. Det skulle också skicka en tydlig signal till de landsting som medverkar i arbetet och lägger ner stora egna resurser, att statsmakterna ser detta som ett viktigt och grundläggande område. Det skulle dessutom dramatiskt öka möjligheterna att rekrytera fler landsting till arbetet. De skadedata som då på sikt kommer att kunna genereras skulle bli än mer användbara, genom att materialet skulle bli mer omfattande och mer representativt. Därmed skulle också möjligheten öka att få tillräcklig information om skador i samband med många riskfyllda tjänster som bara förekommer i begränsad omfattning.

I en rapport till regeringen 1998 (EHLASS – Skaderegistrering i Sverige för ökad konsumentssäkerhet 1998:15) redogjorde Konsumentverket för behovet av ett representativt och finansiellt uthålligt skadeinformationssystem för verkets och andra aktörers skadeförebyggande arbete, och redovisade ett förslag till ett sådant. Tidigare i år lämnade Socialstyrelsen (SoS) till regeringen en rapport om förutsättningarna för ett nationellt informationssystem för att följa personskadeutvecklingen, där SoS bl.a. visar hur EHLASS kan integreras med patientregistret för att till en begränsad kostnad skapa ett kraftfullt verktyg i flera aktörers skadeförebyggande arbete, inte minst Konsumentverkets.

7.4 Näringslivsåtgärder

Av de exempel på säkerhetsåtgärder som rapporten belyser framgår det tydligt att många organisationer bedriver ett mycket medvetet och målinriktat arbete. Flera av dem har gjort det under en lång följd av år. Den befintliga skadestatistiken pekar dock på att flera tusen personer varje år tvingas uppsöka akutsjukvård till följd av skador de ådragit sig när de ”konsumerat en tjänst”. Konsumentverket har inte försökt uppskatta kostnaderna för detta men det är uppenbart att det rör sig om stora belopp. Det förefaller också sannolikt att mer går att göra för att förhindra mänskligt lidande och samtidigt spara stora belopp inom sjukvården. Eftersom det dessutom inte sällan rör sig om barn eller ungdomar som skadas framstår det som än mer angeläget att driva på arbetet på flera av de områden som belyses i rapporten. Det gäller exempelvis ridning och utförsåkning. I promemorian Några frågor om ordningslagen (Ds 2001:66) föreslås berörda myndigheter få i uppdrag att analysera på vilket sätt arbetet med säkerhet i skidbackar bäst kan förstärkas. Trots det aktiva skidsäkerhetsarbete som bedrivs av SLAO är antalet skador i samband med utförsåkning stort. Därför framstår det som angeläget att den analys som föreslås i Ds 2001:66 verkligen genomförs. Enligt verkets uppfattning krävs det att flera aktörer samverkar i all utveckling av säkerhetsarbete, varvid samråd med tjänsteproducenter är viktigt. Det kan i sammanhanget nämnas att det sedan två år tillbaka finns en särskild Barnsäkerhetsdelegation som har närmast sig en del av de konsumenttjänster som belyses i rapporten.

7.5 Forskningsbehov

Olyckor är ofta resultat av ett komplicerat samband. När man sätter konsumenten i centrum behövs ett tvärdisciplinärt förhållningssätt som inkluderar såväl tekniska

som medicinska, epidemiologiska, beteendevetenskapliga, samhällsvetenskapliga, ekonomiska och juridiska aspekter. En forskningsuppläggning som på ett kvalificerat sätt utgår från konsumentens behov ger nya och intressanta aspekter på säkerhetsfrågorna och konsumentpolitiken.

Behovet är stort av ökade ekonomiska resurser för att stödja forskningen inom konsumentens säkerhet. Särskilt tjänsteområdet står inför en stark utveckling där upplevelser erbjuds konsumenterna mot betalning. Olika forskningsprojekt kan stödja säkerhetsarbetet genom att utveckla kunskap om konsumenternas riskexponering och beteenden, genom metodutveckling för riskvärdering, liksom genom att ge underlag för att driva på en mer gynnsam produktutveckling. Sverige bör också, i enlighet med intentionerna i den konsumentpolitiska handlingsplanen, verka för att forskningen stärks inom EU. I den rapport som verket lämnade till regeringen redan 1998 (rapport 1998:10) beskrivs behovet av konsumentens säkerhetsforskning och dessa övervägande är fortfarande giltiga.

7.6 Standardisering

Ett vanligt sätt att komma till rätta med skillnader i kravnivåer är att komma överens om en standard. Standardiseringsprocessen drivs till övervägande del av näringslivet. Det är enligt Konsumentverket anmärkningsvärt att inte näringslivet självt i större utsträckning än hittills har funnit det lämpligt att standardisera vissa delar av tjänsteutbudet. Ett exempel på detta kunde vara vilka säkerhetskrav som bör ställas när ett äventyrsengagemang anordnas. Att som näringsidkare kunna hänvisa till att tjänsten som tillhandahålls uppfyller gemensamma europeiska standarder avseende metoder för riskvärdering, utbildning av personal etc. borde, åtminstone på sikt kunna uppfattas som en konkurrensfördel. Själva kravnivån bör ligga på medlemsstaterna att besluta om men ingenting hindrar att näringslivet självt kommer överens om hur man skall visa att säkerhetsnivån är uppfylld eller hur en räddningsplan skall utformas. Det är enligt Konsumentverkets uppfattning viktigt att i större utsträckning än tidigare överväga om inte gemensamma standarder för olika konsumenttjänster kan vara ett sätt att komma till rätta med de uppenbara skillnader i säkerhetsnivåer mellan riskmässigt likartade konsumenttjänster som nu tycks föreligga. På detta område bör enligt verket näringslivet i samverkan med konsument- och andra brukarrepresentanter ta ett betydligt större ansvar än hittills har varit fallet. Detta förutsätter även en större satsning från statens sida på standardisering inom konsumentområdet.

Simhallar

Tjänst: Erbjudas bad i särskild badanläggning, inomhus och utomhus. Produktsäkerhetslagen är inte tillämplig beträffande badanläggningar som drivs i offentlig regi, men eftersom riskbilden är densamma och skadestatistiken inte ger möjlighet att skilja ut de anläggningar som drivs av näringsidkare har verket här valt att beskriva området samlat.

Omfattning: Bad och simning i simhall är en tjänst som utnyttjas av en stor del av befolkningen i alla åldrar. Svenska Kommunförbundet har givit ut rapporten Fritidsanläggningar i Sverige, Utvecklingen under 1990-talet, där de via kommunerna samlat in uppgifter om olika slag av fritidsanläggningar, däribland simhallar, bassänger för lek/äventyr och tempererade utebad. Uppgift om anläggningarna har begärts in oavsett ägarformen. Uppgifter från år 1990 och från år 2000 visar på att det finns ca. 425 simhallar och att läget i stort sett är oförändrat under dessa tio år. Dessa hallar är till allra största delen (drygt 375 stycken år 2000) kommunägda. Antalet bassänger avsedda för lek och äventyr ökat från tio stycken år 1990 till 54 år 2000. Tempererade utomhusbad har däremot minskat med drygt tio procent från knappt 260 år 1990 till 230 år 2000. Kommunerna har i ökande grad släppt sitt ansvar för ägande och drift. Fortfarande är 194 utomhusbassänger kommunalt ägda och av dessa driver kommunen själva 145 st.

Gränsdragningen för begreppet Äventyrsbad kan naturligtvis diskuteras men utifrån en uppskattning gjord av Badpatrullen, som är ett privat initiativ som publicerat sig på Internet, så finns det i Sverige 36 äventyrsbad inomhus och 16 äventyrsbad utomhus. Äventyrligheten och indirekt farligheten varierar naturligtvis mycket beroende på utformningen av badet.

Många hotell erbjuder bassängbad. Det har dock inte gått att få en samlad uppgift på antalet.

Potentiella risker

Riskerna i samband med bad är i första hand drunkning och fall. Man faller och skadar sig på grund av att det är halt och på grund av nivåskillnader. Likaså riskerar man att skada sig på olika sätt då man åker i vattenrutschbana. Trasigt kakel kan vara en orsak till sårskador.

Skadedata

Svenska Livräddningssällskapet, SLS, för statistik över svenska medborgare som omkommer i vatten- och isolyckor. Under 2002 var det 134 personer. Av dessa är det 45 som omkom i samband med bad och antagligen bara ett fåtal som kan hänföras till bad i bassäng och därmed höra ihop med en tjänst.

Under åren 1998-2001 registrerades i EHLASS 628 olycksfall i simhallar eller på badanläggningar. Det motsvarar ca. 2 900 olycksfall per år i landet som helhet. Tre fjärdedelar av de skadade var under 20 år gamla. Mest skadedrabbade var 10-14-åringarna med 30 procent av skadorna. Sex olyckor av tio drabbade pojkar eller män.

42 procent av olyckorna var fallolyckor, ofta till följd av halkning – halkolyckorna utgjorde 14 procent av samtliga olyckor. 17 procent av skadorna uppstod genom att

man slog emot stillastående föremål, t.ex. bassängkanter, andra hårda kanter eller bassängbotten. Tre procent av skadorna hade samband med åkning i vattenrutschbanorna. Den vanligaste skadetyper, 28 procent, var sårskador. Fem procent var hjärmskakningar. Huvudet/ansiktet och de nedre extremiteterna skadades i vardera en tredjedel av fallen. Fotskadorna var 12 procent av samtliga. Av de skadade fick 11 procent läggas in på sjukhus.

Svenska Livräddningssällskapet startade 1999 i samarbete med Svenska Badmästareförbundet kampanjen Ett tryggt bad. Där ingår att de olika baden samlar in och rapporterar tillbud (nästan-olyckor). Man uppskattar att på varje olycka sker tio tillbud. Kan man öka kunskapen om tillbuderna får man goda förutsättningar för att förebygga olyckorna. Under åren 2001 och 2002 rapporterades 1 385 tillbud in från 127 bad. Av dessa hände 86 procent i simhallen och av dessa inträffade fyra av tio i eller kring den djupa bassängen. Nära en fjärdedel av tillbuderna beror på halka. Vatten och klinker är en hal kombination. Halktillbuderna är också vanliga i övriga delar av anläggningen. Drunkningstillbuderna utgör 10 procent bland männen och 15 procent bland kvinnorna.

Det är en övervikt av ungdomar under 15 år som råkar ut för tillbuderna och det gäller särskilt för drunkningstillbuderna, men det går inte att relatera till åldersstrukturen på alla besökare då den inte är kartlagd.

Riskperception

Risken för drunkning och andra risker i samband med bad är välkända. Kring slutet av 1800-talet omkom ca. 1 000 personer (19,6 per 100 000 inv.) genom drunkning och nu hundra år senare omkommer ca. 140 personer per år (1,5 per 100 000 inv.). Här räknas alla slag av drunkning in, till exempel i samband med fritidsbåtar och isolyckor.

Det finns ändå en utbredd underskattning av riskerna med bad både i bassäng- och strandbad. De två senaste årens varma badvatten medförde att många vuxna gav sig ut på längre simturer än vad de gjort på många år. En överskattning av den egna simförmågan kan vara orsak till fler drunkningar under år 2002 och 2003 än åren dessförinnan. År 2001 omkom 18 personer vid badolyckor Sverige och år 2002 omkom 45. Underskattning av risken med låga vattentemperaturer är ytterligare en aspekt. Att falla i kallt vatten är för de flesta människor en chockartad upplevelse. Räddningsinsatsen måste ske omedelbart om inte läget för den drabbade snabbt skall bli mycket allvarligt.

I samband med bad i simhall uppfattas ofta badandet vara övervakat i högre grad än vad som är fallet. Ansvar som vilar på de vuxna som har barn i sällskap kan inte överlätas på badets personal utan vidare. Flera olyckor ger exempel på detta.

Vattenkvaliteten kan också medföra risk för infektioner. Bassängbad kräver kontroll av vattnet. Detta kan inte den badande bedöma själv.

Lagstiftning, ansvar, tillsyn

Oavsett om driftsformen är kommunal eller privat är det enligt räddningstjänstlagen ändå kommunen som har det yttersta ansvaret om en olycka skulle inträffa i badet. Kommunen har dock ingen skyldighet att övervaka badet så länge man tydligt talar om det för dem som besöker badet. Det som ändå krävs är att de ansvariga för badet har rutiner för larmning och att de vet vad man gör om en olycka inträffar.

Kraven på byggnaden som simhallen är inrymd i finns i plan- och bygglagen (1987:10) (PBL) lagen (1994:847) om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk, m.m., (BVL) m.fl. Tillsynen utövas av kommunens byggnadsnämnd.

Några särskilda rättsregler för simhallar och simskolor finns inte, utan de rättsregler som gäller i samhället i övrigt gäller också för dessa. Även brottsbalken är tillämplig när det i samband med en olycka kan hävdas att någon är vållande till kroppsskada eller till annans död.

Några utslag i rättsfall

Trasigt galler på pontonbrygga i simbassäng, 11-åring drunknade. Badchef dömd till straff för vållande till annans död.

En person påträffades medvetlös på botten av en bassäng. Han avled nio dagar senare. Tingsrätten fann att det inte visats att badvakten varit försumlig och ogillade skadeståndsyrkandet.

En 16-årig pojke dök på huvudet från en betongbrygga och stötte då huvudet i botten. Han skadades så illa att han blev förlamad i ryggen och rullstolsbunden. Tingsrätten ansåg att kommunen borde ha satt upp skyltar – något som skett i efterhand – eller på annat sätt varnat de badande för att dyka på huvudet från bryggorna. Hovrätten fastställde domen.

Sammanlutningar

Svenska Livräddningssällskapet (SLS) startade sin verksamhet för mer än 100 år sedan och har arbetat med upplysning och utbildning för att minska dessa risker.

SLS arbetar på olika sätt för att öka kunskapen om att vara vid, i och på vatten på ett säkert sätt. En hörnsten i verksamheten är att på olika sätt öka simkunnigheten hos alla. Sedan 10 år tillbaka driver de Barnens Livräddningsskola som vänder sig till alla skolbarn i årskurs 1-3. De utbildar badvakter och livräddare för simhallar och badstränder. SLS propagerar för fler simskolor och utbildar även simlärare för både barn och vuxna. De utarbetar och sprider informationsmaterial i olika former. Mycket av arbetet sker i samverkan med andra aktörer för det gemensamma målet att minska antalet omkomna genom drunkning.

Projektet "Ett tryggt bad" startades 1999. Projektet drivs med stöd av Räddningsverket och är ett samarbete mellan SLS och Svenska Badmästarförbundet. 140 av de drygt 400 baden i landet deltar. Där ingår tillbudsrapportering som ett sätt att öka kunskapen om riskerna. I projektet betonas att de som ansvarar för säkerheten på respektive bad måste använda och analysera tillbudsstatistiken och åtgärda de risker som finns. I projektet ingår också att göra riskanalyser och upprätta säkerhetsplaner. Där betonas kravet på personalens utbildning, kompetens och erfarenhet för att badet skall kunna vara så säkert som besökarna har rätt att förvänta sig.

Svenska Badmästarförbundet organiserar badmästare, badvakter och andra yrkesgrupper som arbetar med bad och vattenaktiviteter. Att öka säkerheten för både badande och personal i baden är en viktig uppgift inom förbundet. De stora badanläggningarna har utarbetade rutiner och flera badmästare anställda. Till exempel har Parkbadet i Sandviken ett tiotal badmästare plus ett 50-tal timanställda som tas in under högsäsong och uthyrningar. Personalen utbildas i säkerhet en gång varje termin och utbildningen görs i samarbete med räddningstjänsten. Alla skall gå utbildningen som är ett villkor för att arbeta i badet. Det finns nödstoppknappar i även-

tyrsbadet och personalen är försedda med kommunikationsradio. Varje dag badar personalen igenom badet innan det öppnas för allmänheten. För att få komma in på Parkbadet skall man ha fyllt tio år och kunna simma minst 200 meter. Annars skall man ha en vuxen med sig.

Sammanfattning

Det finns inget krav i lag på tillsyn eller övervakning av de badande. Säkerheten främjas i första hand genom att lokalerna är säkert utformade och att varje badanläggning tydligt informerar om att badets personal inte har ständig uppsikt över alla badande.

Det bedrivs i dag ett aktivt säkerhetsarbete inom tjänsteområdet bad. Det kräver dock både personella och ekonomiska resurser för att hålla den nivå som gäller idag. Ett ökat säkerhetsarbete för att minska risker för olyckor i samband med bad kräver ytterligare resurser.

Bilaga 2

Go-cart

Tjänst: Upplåtelse av go-cart för körning på därför avsedd bana.

Omfattning: I landet finns ett 20-tal go-cartbanor i inomhushallar, byggda i första hand för cartuthyrning. Dessutom finns 35-40 utomhusbanor, byggda i första hand för tävlings- och träningsverksamhet, av vilka de flesta dessutom har cartuthyrning. Utomhusbanorna ägs i regel av en klubb, men uthyrningsverksamheten bedrivs oftast av ett företag ägt antingen av klubben eller av en näringsidkare. Bara i undantagsfall bedrivs uthyrningen direkt av klubben.

De flesta inomhushallar och ett mindre antal utomhusbanor är medlemmar i Svenska gocart-uthyrarföreningen. På medlemmarnas banor görs enligt uppgift totalt ca. 270 000 åk per år.

Uppskattningsvis 95 % av besökarna ingår i grupper från företag, resten är enskilda konsumenter.

Tjänsten marknadsförs bl.a. som paket med försöksheat och final med tidtagning samt prisutdelning.

Potentiella risker

Risker i samband med färd: kollision med annan go-cart, körning mot fast föremål, vältning/rundslagning, påkörning av person, skador främst i ögon p.g.a. däcksprut o.d.

Övrigt: Kontakt med rörliga eller heta maskindelar, brand i samband med bränslehantering eller bränsleläckage, höga bullernivåer, exponering för avgaser och ångor från drivmedel.

Skadedata

I EHLASS för åren 1998-2001 finns totalt 95 skador registrerade där go-cart förekommer som produkt eller sport. Uppräknat till nationell nivå motsvarar det 440 skador per år. Denna skattning är dock mycket osäker, bl.a. eftersom det inte är känt om EHLASS-områdena är representativa för landet som helhet beträffande omfattningen av go-cartåkning. Inom områdena finns go-carthallar i Umeå och Götene, samt utomhusbanor i Umeå och Skövde.

För sex av go-cartskadorna (6 %) i EHLASS framgår det av fritexten att olyckan skett i samband med tävling. Två av skadorna har enligt fritexten inträffat vid crosskartåkning. Åtta av tio olyckor är av typen kollision, körning mot fast föremål eller påkörning. Tre av de registrerade skadorna är orsakade av direktkontakt med heta maskindelar, två är orsakade av att kroppsdel eller kläder kommit i kontakt med rörliga maskindelar och ytterligare två av sprut som träffat ögonen (varav ett vid crosskartåkning). Ingen skada till följd av brand har registrerats. Den vanligaste enskilda skadetyper är en revbensfraktur (20 %), följt av distorsion av nacke/hals (16 %). 86 procent av de skadade var män eller pojkar. 38 procent av skadorna inträffade inomhus, m.a.o. sannolikt i en go-carthall. Beträffande inomhusskadorna står åldersgruppen 30-34 år för den största andelen (28 %), vad gäller utomhusskadorna svarar ålderrama 10-14 och 15-19 år för lika stora delar som 30-34-åringarna (vardera 16-17 %).

Detta tyder på att utomhusbanorna i större utsträckning frekventeras av barn och ungdomar.

Ett antal händelsebeskrivningar ger indikationer på tekniska brister hos bilar eller utrustning:

”Jag var åskådare, ett hjul från en gokart lossade jag fick kasta mig åt sidan för att inte bli träffad av hjulet.”

”Vurpade. Hjälmen gick sönder och flög av mig.”

”Växlade gocarten och fick in fingret mellan kedjan och drevet.”

”Min gokart stannade, jag klev ur och skulle dra igång den och då visade det sig att gasen hade fastnat så jag slängde mig efter fordonet och slog i underbenet i kofångaren.”

”När jag körde ”bilen” så släppte jag gasen i kurvan. Hälen hamnade på gasviren.

”Bilen” gasade på in i väggen. Jag lättade och fick ett ryck i nacken. Gokartbil.”

”Kört gokart och halsduken fastnade i bakaxeln, drogs åt med ett knyck runt halsen, kontusion hals, brännskada hals.”

Revbensbrotten uppstår enligt uppgift ofta genom kroppens tryck mot stolen då en ovan förare bromsar i samband med att carten snurrar, eller helt enkelt vid kraftig acceleration. Användning av skyddsvästar typ ridväst har diskuterats i Go-cartuthyrarföreningen, men inte bedömts kunna förebygga denna typ av skador. (Fritexterna från EHLASS-registeringen tyder dock på att stötar mot stol eller ratt i samband med kollisioner o.d. är en minst lika vanlig orsak till revbensbrott.) Nackskydd för att förebygga whiplashskador erbjuds vid en av de go-carthallar som kontaktats.

Utöver de fall som registrerats i EHLASS är åtminstone en allvarlig olycka i samband med go-cartuthyrning under senare år bekant för Konsumentverket. På en utomhusbana körde en 9-årig pojke av banan och över en liten väg. Go-carten stannade först i ett dike på andra sidan vägen. På grund av farten och då inget bromsade upp fordonet förrän diket satte stopp och då pojken inte hade något säkerhetsbälte fick han ratten i magen. Han fördes till akuten på Sollefteå lasarett och därifrån med ambulansflyg till Umeå (Norrlands Universitetssjukhus, NUS). Där opererades han i 6 timmar. Halva bukspottsörteln måste avlägsnas och även levern var skadad. Om han inte kommit till operation hade han enligt läkarens uppgifter dött av de skador han ådragit sig. Olyckan inträffade sommaren 1999. Vid anmälan till Konsumentverket ca. två månader efter händelsen hade pojken återhämtat sig och gick i skolan.

Riskperception

De flesta konsumenter uppfattar sannolikt att vissa risker är förknippade med fordon i rörelse, men torde samtidigt i allmänhet räkna med att arrangörerna av verksamheten minimerar dessa risker. Därmed förväntar man sig knappast den typ av tekniska brister som framkommer av händelsebeskrivningarna ovan.

Lagstiftning, tillstånd, tillsyn

Med stöd ytterst i ordningslagen (1993:1617) har Rikspolisstyrelsen meddelat föreskrifter och allmänna råd om motorsport på bana (RPSFS 2000:23, FAP 512-1). Dessa skall tillämpas vid tävling eller uppvisning i motorsport på bana. Enligt en skrivelse från Rikspolisstyrelsen till Polismyndigheterna år 2000 ”torde” föreskrifterna gälla även för go-carthallar. Detta har emellertid inte prövats rättsligt. Före-

skrifterna innehåller bestämmelser bl.a. om banors utförande, skyddsanordningar (barriärer o.d.), sjukvårds- och brandberedskap, övriga säkerhetsanordningar (bl.a. om funktionärer, deras utbildning och inbördes kommunikation). Vidare fastslås att en bananläggning innan den första gången tas i bruk skall besiktigas och godkännas av polismyndigheten, samt att tillstånd att anordna en tävling skall sökas hos polismyndigheten. Det framstår som osäkert i vilken utsträckning inomhusbanor verkligen besiktigas av polisen, och tillstånd för de "tävlingar" som sker inom ramen för uthyrningsverksamheten söks uppenbarligen inte.

Enligt förordningen (1988:1145) om brandfarliga och explosiva varor provas frågor om tillstånd till yrkesmässig hantering av brandfarliga varor av den kommunala nämnd som fullgör uppgifter inom plan- och byggnadsväsendet. Ansvarig för tillsyn av sådan hantering är den kommunala räddningsnämnden (Sprängämnesinspektionens föreskrifter (SÄIFS 1994:5) om tillsyn och olycksrapportering i anslutning till lagen (1988:868) om brandfarliga och explosiva varor). Enligt en uppgiftslämnare vid en hall sker sådan tillsyn på plats 1-2 gånger per år.

Enligt bilaga till förordningen (1998:899) om miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd tillhör motorbanor kategori C, vilket innebär att verksamheten inte är tillståndspliktig, men att anmälan av verksamheten skall göras till kommunal nämnd. Miljönämnden (eller motsvarande) inspekterar regelbundet anläggningarna. Enligt en uppgiftslämnare vid en hall kontrolleras därvid "allt", inkl. säkerhetsinstruktioner för kunder och personal. Denna uppgift framstår dock som tvivelaktig, eftersom nämndens egentliga tillsynsmandat inskränker sig till miljöbalken och livsmedels- och djurskyddslagstiftningarna.

(Enligt en uppgiftslämnare vid en hall räknas hyrcartverksamhet som tivolverksamhet, vilket dock tillbakavisas av en uppgiftslämnare vid en annan hall, samt av Polisen. Beträffande tivolverksamhet finns särskilda bestämmelser i ordningslagen och i annan lagstiftning.)

Sammanslutning

De flesta inomhushallar och ett mindre antal utomhusbanor är anslutna till Svenska go-cartuthyrarföreningen. Tävlings- och träningsverksamheten på utomhusbanorna organiseras av Svenska Bilsportförbundet (SBF), däremot inte uthyrningsverksamheten.

Banor

Utomhusbanorna används i allmänhet för tävling, och är därför byggda enligt bestämmelserna i RPSFS 2000:23, och enligt de bestämmelser och rekommendationer för go-cartbanor i Sverige som utfärdats av SBF. Vidare licensieras utomhusbanorna efter inspektion av SBF i samband med ny- eller ombyggnad. Allt detta är en förutsättning för att SBFs försäkring skall gälla, och därmed för att tävlingar skall få arrangeras.

Go-cartuthyrarföreningen besiktigar banor som tillhör medlemmar, bl.a. ur säkerhetssynpunkt. Föreningen har förhandlat fram en försäkring för medlemmarna, och besiktningen är en förutsättning för att denna skall gälla. Däremot framstår det som osäkert i vilken utsträckning inomhusbanor besiktigas av polisen, så som RPSFS 2000:23 stadgar.

Utrustning

Hycartar skiljer sig från tävlingskartar genom att de har avbärarramar runt om, som omsluter hjulen, och strypta eller svagare motorer. I allmänhet används också hårdare däck än på tävlingskartar, vilket gör att carten inte kan köras lika fort i kurvor, utan förlorar väggreppet redan i lägre, relativt ofarliga, hastigheter, och därmed svårigen kan välta, vilket kan förekomma när tävlingsdäck används. En hycart kan nå en hastighet av max. 60 km/t. på de längsta raksträckorna. Säkerhetsbälte eller störbåge förekommer inte. Det finns ingen lagstiftning som reglerar cartarnas säkerhet. Det finns en DIN-standard för go-cartar, DIN 33955.

Uthyraren tillhandahåller hjälm, i allmänhet även overall och handskar. Minst en hall tillhandahåller också nackskydd för att förebygga whiplash-skada.

Instruktioner

Varje bana svarar själv för säkerhetsinstruktioner för kunder och personal. Vid de hallar som kontaktats hålls en genomgång med varje grupp av förare innan de släpps ut på banan.

Sammanfattning

Tävlingsverksamhet med go-cart är väl reglerad i lagar och föreskrifter, polisen är tillstånds- och tillsynsmyndighet. Däremot framstår det som oklart för näringsidkarna, och även för polisen, om dessa bestämmelser är tillämpliga också för uthyrningsverksamheten. Av alit att döma sker ingen löpande tillsyn beträffande andra risker än brandrisker och sådana risker som faller under den kommunala miljönämndens mandat. Go-cartuthyrarföreningen gör vissa insatser för säkerheten bland sina medlemmar. Alla uthyrare är dock inte medlemmar.

Det tycks finnas skaderisker i samband med go-cartåkning som inte är obetydliga. Innan dessa kan angripas direkt måste dock de rättsliga förutsättningarna klargöras.

Det är inte orimligt att uthyrningsverksamheten betraktas som tävlingsverksamhet, eftersom den marknadsförs som paket med försöksheat och final med tidtagning samt prisutdelning. I så fall blir RPSFS 2000:23 direkt tillämplig. Emellertid framstår det som orimligt att tillstånd skulle sökas för varje enskild tävling, som dessa föreskrifter kräver, när det gäller hycartverksamhet.

Ridning

Tjänst: Rida på häst mot ersättning, t.ex. ta ridlektioner, hyra in sin häst i ett stall, turridning under ledning av guide, uthyrning av häst.

Omfattning: Ridning är tillsammans med fotboll Sveriges största ungdomsidrott med 40 procent fler utövare än ishockey och dubbelt så många som innebandy (Hästguiden 1998). Totalt rider en halv miljon svenskar för motion och tävling och av Svenska Ridsportförbundets (SvRF) medlemmar är 83 procent flickor/kvinnor och 65 procent är under 25 år. Åtta miljoner ridtimmar genomförs varje år på 560 ridskolor från Kiruna i norr till Trelleborg i söder. Ridsport är den största idrotten för handikappade och över 4 000 handikappryttare rider regelbundet för motion och tävling. Handikappridning finns på ca. 250 ridskolor.

Hästhoppning har flest utövare och drygt 60 procent av dessa tävlar. Andra stora grenar är dressyr, fälttävlan, körning, voltige och distansritt.

Det finns också en verksamhet där hästar som finns ute på lantgårdar hyrs ut till turridning och annat utan att det sker i ridskoleregioner.

Ridskolornas riksorganisation

Ett sjuttio-tal av landets 560 ridskolor organiserar sig i Ridskolornas Riksorganisation (RRO). Organisationen tillvarar skolornas gemensamma intressen och arbetar för att skolorna skall utvecklas till samhällsnyttiga företag som är föredömen i god hästhållning och ridutbildning. RRO samarbetar med Svenska Ridsportförbundet i utbildningsfrågor där säkerhetsfrågorna är viktiga. I likhet med hela branschen kräver RRO hjälm och rekommenderar ridväst. Den enskilde ridläraren har ett särskilt ansvar för att samspelet mellan ryttare och häst blir så bra som möjligt och därmed också så riskfritt som möjligt. Den erfarna ridlärarens uppgift är att välja rätt häst till eleven utifrån både hästens och elevens förutsättningar.

Svenska Ridsportförbundet

Från den 1 januari 1993 är all ridsport samlad i ett förbund – Svenska Ridsportförbundet, som verkar för att främja ridning, körning och voltige som motion, folkspport och tävlingsidrott. Nära tusen klubbar med sammanlagt drygt 215 000 medlemmar (år 2003), är anslutna till förbundet.

I förbundets policy lyfts omsorgen om hästen fram: ”Hästen skall värnas med kunskande, kärlek och omsorg.”

Svenska Ridsportförbundet skall vara en demokratisk och dynamisk organisation som skall tillgodose alla hästvännars behov inom ridsporten och vara deras ombud. Förbundet skall engagera såväl yngre som äldre, och såväl kvinnor som män.

Ridsporten skall präglas av kunnande, känslomässigt engagemang och högt ställda krav i all sin verksamhet.

Sverige skall vara en av de stora ridsportnationerna. Det innebär att ridsportens position i samhället skall vara stark och att den svenska ridsporten skall kunna hävda sig väl i internationella jämförelser.

Ridsportförbundet beräknar att det finns cirka 200 000 till 250 000 hästar i Sverige och av dessa är 100 000 till 120 000 ridhästar.

Exempel på regional uppbyggnad

I Västerbotten finns 32 ridklubbar med ca. 6 500 medlemmar och de flesta klubbarna finns i kustkommunerna. Skellefteå ridklubb är den största klubben med drygt tusen medlemmar och den minsta klubben är i Dikanäs med 18 medlemmar. I Umeåregionen finns nio ridklubbar med totalt cirka 1 500 ridande per vecka.

Potentiella risker

Riskerna i samband med hästar fördelar sig med nästan två tredjedelar av skadorna vid ridning, knappt en tredjedel vid hästskötsel och resterande på travverksamhet och annan aktivitet där hästar finns med.

Vid ridning är den helt dominerande orsaken till skada att ryttaren ramlar av. Vid skötsel är det spark, tramp, bett etc. av hästen som orsakar skada och vid trav ramlar kuskarna ur sulkyn.

För en mer detaljerad redogörelse för skadebilden hänvisas till rapport nr. 98 Hästrelaterade skador, Olycksanalysgruppen, Umeå.

Ridsportförbundet hävdar att det är när man rider på egen hand utomhus som de flesta olyckorna sker. Den aktiviteten faller i allmänhet inte under begreppet tjänst.

Förbundets säkerhetspolicy

Svenska Ridsportförbundet har en fastställd säkerhetspolicy. I den slås fast att "förbundet har som målsättning att svensk ridsport ska karaktäriseras av gott djurskydd och hög säkerhetsnivå för de aktiva" – "För att så långt som möjligt förebygga olyckor där häst och människa kommer till skada bör SvRFs säkerhetsarbete innefatta hantering och utbildning av hästar, utformning av utrustning, stallar och ridhus samt, inte minst, utbildning och normbildning bland de aktiva. Säkerhetsarbetet berör således ett flertal av förbundets ansvarsområden. Den primära målsättningen måste därför vara att integrera säkerhetsfrågorna i det löpande arbetet centralt, på distriktsnivå och lokalt."

Redan 1989 beslutade dåvarande Ridfrämjandet (numera ingående i Ridsportförbundet) att godkänd hjälm skall användas vid uppsutten verksamhet. Detta beslut spelade stor roll för att öka användningen av ridhjälm. Dagens säkerhetsarbete omfattas av en bredare syn på säkerhetsarbete där man betonar ridskolornas och ridinstruktörernas nyckelroll i säkerhetsarbetet.

Säkerhetspolicyn pekar också på att insamlandet av data om skador och tillbud utgör en grund för riskanalys. Information och utbildning, där goda föredömen kommer till användning, är viktiga inslag för att höja säkerhetsmedvetandet. Punkter som särskilt skall uppmärksammas i förbundets arbete är anläggningssäkerhet för ridhus, stallar och hagar, liksom hästsäkerhet, som inbegriper utbildning och rekrytering enligt devisen "rätt häst till rätt person". Olycksfallsberedskapen kan förbättras med utbildning i första hjälpen och översyn av utrustning som krävs. Även försäkringsskyddet är ett viktigt område för förbundet att bevaka och utveckla.

Säkerhetspolicydokumentet avslutas med orden:

SÄKERHET är snarare ett förhållnings- och arbetssätt än en fråga om skyddshjälm, tåhättor och säkerhetsstigbyglar, när de träder i funktion har olyckan redan skett.

Riskperception

Enbart hästens storlek gör att människor normalt inser att det fordras speciella kunskaper för att närma sig och hantera djuret. Ändå dröjde det ända till 1990 tills ridhjälm blev obligatorisk vid ridning i Förbundets regi. Vid privat ridning används fortfarande inte alltid hjälm. Ridväst har blivit mer och mer använd på senare år. Ridstövlar med stålhätta och säkerhetsstigbyglar är annan utrustning som kan minska skadorna vid olyckor.

Skadebilden

Hästrelaterade skador, EHLASS 1998-2001

Enligt EHLASS-data från 1998-2001 kan det totala antalet skador vid ridning eller hantering av häst i landet uppskattas till ca. 13 000 per år. De utgör mellan två och tre procent av alla akuta vårdtillfällen till följd av olycksfall.

Nio av tio hästrelaterade skador drabbar flickor eller kvinnor. En fjärdedel av skadorna drabbar flickor i åldern 10-14 år, 16 procent drabbar 15-19-åriga flickor.

I befolkningen som helhet inträffar 1,5 hästrelaterade skador per 1 000 invånare per år. Bland 10-14-åriga flickor är incidensen 11 per 1 000.

EHLASS-registreringen ger inte möjlighet att särskilja fall där ridningen eller hästhandhavandet sker inom ramen för en tjänst. Genom registrering av plats kan dock olyckor i ridhus eller ridskola särskiljas, och där bör man kunna anta att den skadade inte själv bär hela ansvaret för säkerheten, utan att detta delas med en förening, stallägare, uthyrare e.dyl. En tredjedel av häst/ridningsolyckorna uppges ha inträffat i ridhus/ridskola. Bland övriga platser märks lantbruksområde (22 % av olyckorna), fri natur (15 %) och väg/transportområde (9 %). Sett till enbart skador i ridhus/ridskola dominerar 10-14-åriga flickor än mer, med 32 procent av skadorna.

Sju av tio hästrelaterade skador inträffar under ridning, enligt registreringen av variabeln sport. Av skadorna i ridhus/ridskola sker 85 procent under ridning.

55 procent av de hästrelaterade skadorna är orsakade av fall från hästen, ca. 30 procent är orsakade av att man sparkats, trampats, bitits e.d. av hästen.

Övre extremiteterna skadades i 36 procent av olyckorna, nedre extremiteterna i 26 procent och huvudet eller ansiktet i 18 procent. Kontusioner (blåmärken) är den vanligaste skadetyper (37 %) följt av frakturer (24 %). Typskador är frakturer på övre extremiteter (16 %), främst överarmar, underarmar och fingrar, samt kontusioner på nedre extremiteter (13 %), främst höfter, knän och fötter. Nio procent av skadorna är hjärnskakningar.

16 procent av de hästrelaterade skadorna i EHLASS 1998-2001 ledde till inläggning på sjukhus. Medeltalet vård dagar bland dessa var 2,9.

Magnus Unger, Nationella Skadekonferensen i Borås 1998

Vid försök att beräkna antalet olyckor i relation till antalet ridtimmar får man fram siffran en olycka per 2 000 ridtillfällen. Tyvärr finns också några dödsfall varje år. Av de 22 dödsfallen mellan 1987 och 1995 berodde 18 på skall/hjärnskador, tre på

inre blödningar i buken och en på svår bäckenfraktur. De flesta och svåraste olyckorna inträffar vid hantering och ridning ensam eller i mindre grupp hemma eller ute i skog och mark. Dessa olyckor står för ca. 60 procent av alla fall. Vid tävling inträffar endast några få procent.

Artiklar

De publicerade artiklar under 1990-talet som redovisar den allmänna skadebilden vid häst- och ridolyckor uppvisar i stort sett samma resultat som EHLASS-data enligt ovan. Därutöver kan ett par artiklar med annan angreppsvinkel nämnas. Hamilton et al (*The Journal of Trauma*, 1993) analyserar 156 neurologiska skador som uppkommit i samband med ridning, och finner bl.a. att endast två av de skadade använt hjälm. Watt et al (*Sports Med*, 1996) gör en sammanställning av förebyggande insatser i samband med ridning, och nämner bl.a. regler och föreskrifter i samband med hästsport, kunskap om hästares beteende, utbildning av ryttare/ridlektioner med välutbildade lärare, att man väljer en häst som passar ryttarens ålder och erfarenhet, kampanjer för skyddsutrustning. Man konstaterar dock att studier som utvärderar effekten av förebyggande åtgärder saknas.

Sammanfattning

Olycksfallssiffrorna för ridning måste ses mot bakgrund av den stora omfattning som ridsporten har. Kravet på ett ökat säkerhetsarbete blir extra stort av att det är en sport som till största delen barn och ungdomar ägnar sig åt och att dessutom de olyckor som sker många gånger är särskilt allvarliga med svåra skador som följd. Ansvar för att i första hand förebygga olyckorna och i andra hand säkerställa att den personliga skyddsutrustning som finns framtagen också används åligger, i samband med ridskoleverksamhet, naturligtvis skolan.

Den säkerhetspolicy som Svenska Ridsportförbundet har formulerat är ambitiös och det krävs ett stort arbete både inom Svenska Ridsportförbundet och inom Ridskolornas Riksorganisation för att det skall få konkret motsvarighet i verkligheten ute i ridskolorna. Den skadebild inklusive de dödsfall som sker måste reduceras. Vilken rollfördelningen skall vara mellan å ena sidan de aktiva inom ridsporten, ridskolorna och å andra sidan stat och kommun är svårt att fastställa inom ramen för denna rapport. De senare kan behöva överväga behovet av och naturligtvis även möjligheterna för att ställa krav på ett konkret ökat säkerhetsarbete för att minska olyckstalen.

Utförsåkning

Tjänst: Tillhandahållande av skidlift för uppfart samt preparerad och markerad backe för nedfart på skidor, snowboard eller annan av anläggningen tillåten utrustning. Upp- och nedfart betraktas som sammanhängande delar av tjänsten. Däremot kan nedfart utanför markerat område inte betraktas som ingående i tjänsten. Utöver detta ingår tillhandahållandet av andra anläggningar för skicross, snowboardåkning (halfpipe m.m.), "barnland" etc.

Omfattning

Inför säsongen 2002/03 var 258 skidliftanläggningar anslutna till SLAO (Svenska Liftanläggningars Organisation). Dessa har sammanlagt 819 liftar. Totalt i landet finns ca. 1 500 nedfarter och 115 snowboardområden. 29 procent av de anläggningar som är medlemmar i SLAO ägs av privata företag, 29 procent av kommuner eller stiftelser och 42 procent av föreningar. 33 procent drivs av privata företag, 13 procent av kommuner eller stiftelser och 54 procent av föreningar. Cirka 20-30 anläggningar i landet är inte medlemmar i SLAO, men dessa står bara för någon procent av den totala liftomsättningen i landet.

Under säsongen 2001/02 åkte drygt 1,8 miljoner svenskar utför, 1,6 miljoner i Sverige, 0,3 miljoner i utlandet. 2,8 miljoner svenskar har åkt någon gång under de tre säsongerna 99/00-01/02, i Sverige eller utlandet. I svenska backar utgör utländska medborgare ca. 10 procent av åkarna.

SLAO uppskattar att det totala antalet åkdagar i svenska liftanläggningar är i storleksordningen 9 miljoner/år.

Enligt preliminära uppgifter uppgick liftanläggningarnas totala omsättning säsongen 2002/03 till närmare 900 miljoner kr. exkl. moms. Det innebär mer än en fördubbling sedan början av 1990-talet.

Geografiskt dominerar Dalarnas och Jämtlands län, med 49 resp. 34 procent av liftomsättningen säsongen 2001/02. Närmast följer Värmland, Västerbotten och Norrbotten, som alla hade mellan 3 och 4 procent

Under 2002 gjordes 78 procent av åken i backarna av skidåkare och 17 procent av snowboardåkare. (Återstoden är bl.a. telemark- och snowbladeåkare.) Jämfört med de närmast föregående åren är det en viss förskjutning tillbaka från snowboard till skidor. Under 1990-talet ökade snowboardåkningens andel kraftigt.

Åkdagarna fördelar sig på åldersgrupper enligt följande:

0-14 år	32 %
15-29 år	30 %
30-44 år	21 %
45-59 år	14 %
60-74 år	3 %

Könsfördelningen är jämn, 52 procent av åkarna säsongen 2001/02 var män, 48 procent kvinnor.

Potentiella risker

Risker i samband med nedfart: Fall, åkning mot fast föremål, kollision med annan åkare, skador orsakade av felaktigt inställda självutlösande skidbindningar (t.ex. vridning av knäleden).

Risken för kollisioner anses ha ökat under senare år i och med introduktionen av s.k. carvingskidor, som tillåter svängar i högre fart, vilket gör att man i större utsträckning åker diagonalt i backen. Också förekomsten av snowboard- och skidåkare i samma backe anses ha ökat kollisionsrisken.

Risker i samband med uppfart: Riskmoment är påbörjandet och avslutningen av liftturen, då bl.a. fall och slag från liftens rörliga delar kan inträffa.

Övriga risker: Tappade snowboard som åker utan kontroll nedför backen. Skidor är numer i princip alltid försedda med s.k. ski-stopper, som eliminerar denna risk. Motsvarande konstruktion finns inte för snowboard, och fångrem är trots ökad användning ännu inte i allmänt bruk.

Skadedata

Baserat på EHLASS-registreringen åren 1998-2001 kan antalet skadade till följd av olycksfall vid skid- eller snowboardåkning (utom längdskidåkning) i hela landet uppskattas till ca. 10 300 per år. Av dessa uppges 90 procent (uppskattningsvis 9 200 fall) ha inträffat på en skidanläggning. Detta är dock med stor sannolikhet underskattningar. De län där skaderegistrering för EHLASS sker (Västra Götaland, Gävleborg, Västerbotten) har enligt SLAO sammanlagt 7 procent av liftomsättningen i landet under säsongerna 00/01-01/02. Registreringen omfattar dock bara delar av dessa län (Skaraborg, Hälsingland resp. Umeå med omnejd). Dessa områden har sammanlagt ca. 6 procent av landets befolkning. Slutsatsen måste bli att EHLASS-områdena har en betydligt mindre andel av liftomsättningen än av befolkningen i landet, dvs. ett nettoutflöde av utförsåkning och därmed av skador i samband med denna aktivitet, varför EHLASS underskattar skadeincidensen vid utförsåkning i landet. Emellertid motverkas underskattningen i viss mån av att många som drabbats av lindrigare skador under skidsemestern söker vård först efter hemkomsten. I EHLASS-materialet har 23 procent av de som skadat sig vid utförsåkning på en skidanläggning sökt vård senare än två dagar efter dagen för skadan, 13 procent senare än fem dagar efter dagen för skadan. Det är rimligt att anta att en inte obetydlig andel av dessa s.a.s. "tagit hem" sina skador från skidorter utanför registreringsområdena, och därmed minskat nettoutflödet av skidskador från dessa områden.

En rimlig om än grov uppskattning kan vara att det årliga antalet skador vid utförsåkning på en skidanläggning för vilka man söker läkarvård är i storleksordningen 12-15 000 fall. Skadeincidensen per 1 000 invånare skulle då ligga mellan 1,4 och 1,7 fall per år.

Som nämnts kan det totala antalet åk dagar i svenska liftanläggningar under en säsong uppskattas till ca. 9 000 000. Det skulle innebära att skadeincidensen räknat per 1 000 skidåkardagar skulle ligga mellan 1,3 och 1,7 fall. Skandinaviska och internationella studier som rapporterats i vetenskapliga tidskrifter under 1990-talet uppger skadeincidenser mellan 1,8 och 2,5 fall per 1 000 skidåkardagar.

EHLASS-data samlas in på sjukhusens akutmottagningar och på jourcentraler, och omfattar därmed bara de fall som föranleder besök där. Enkätundersökningar under 1990-talet pekar på betydligt högre skadeincidens än uppskattningarna ovan.

Snowboardåknigen tycks vara betydligt mer skadedrabbad än utförsåkning på skidor. Skadorna vid utförsåkning i EHLASS fördelar sig relativt jämnt mellan skidor och snowboard (med en viss övervikt för skidor), medan snowboardåknigen som nämnts bara svarar för 17 procent av åkdagarna. En viktig förklaring är sannolikt att tonårspojkar och unga män, som generellt är mer riskbenägna än andra grupper, utgör en större andel av snowboardåkarna än av skidåkarna.

Å andra sidan är skidskadorna oftare jämförelsevis allvarliga. Visserligen föranledde en något större andel av snowboardskadorna inläggning på sjukhus (14 % mot 12 % för skidskadorna), men av dessa ledde bara 18 procent till mer än två dagars inläggning, mot 50 procent bland skidskadorna. Medeltalet vård dagar för de fall som krävde inläggning var 3,3 för skidskadorna och 2,0 för snowboardskadorna.

Barn och ungdomar är överrepresenterade i skadestatistiken. I tabell 1 ställs skadornas åldersfördelning bredvid åldersfördelningen av åkdagarna enligt ovan:

Tabell 1: Åldersfördelning av åkdagar resp. skador vid utförsåkning på skidor eller snowboard på skidanläggningar

Åldersgrupp	Fördelning åkdagar (SLAO 01/02)	Fördelning skador (EHLASS 2000-01)
00-14 år	32 %	48 %
15-29 år	30 %	35 %
30-44 år	21 %	12 %
45-59 år	14 %	4 %
60-74 år	3 %	1 %

Flest skador både på skidor och på snowboard noteras för åldersgruppen 10-14 år. Beträffande snowboard är koncentrationen till denna grupp betydligt större, nära hälften (46 %) av skadorna drabbar barn i denna ålder. Av skidskadorna inträffar knappt tre av tio bland 10-14-åringar.

Män är mer skadedrabbade än kvinnor vid utförsåkning. Medan åknigen är relativt jämnt fördelad mellan könen (se ovan) är sex av tio skadedrabbade en man eller en pojke.

Skademönstret skiljer sig mellan skid- och snowboardåkare, som framgår av tabellerna 2 och 3.

Tabell 2: Skid- resp. snowboardskadors fördelning efter skadad kroppsdel. EHLASS Sverige 1998-2001

Skadad kroppsdel	Skidor	Snowboard
Huvud	8 %	9 %
Övre extremitet	38 %	65 %
Nedre extremitet	46 %	16 %
Övrigt	8 %	10 %

Tabell 3: Skid- resp. snowboardskadors fördelning efter typ av skada.
EHLASS Sverige 1998-2001

Typ av skada	Skidor	Snowboard
Fraktur	30 %	47 %
Stukning/vrickning	35 %	20 %
Kontusion (blåmärke)	18 %	19 %
Övrigt	17 %	15 %

De vanligaste skadorna vid utförsåkning på skidor är stukning av knäleden (21 %) och fraktur på en övre extremitet (16 %, finger 4 %, nyckelben 3 %). Underbensfrakturer (8 %) och stukningar av fingrar (7 %) är heller inte ovanliga. Tre procent av skadorna är hjärnskakningar.

Vid snowboardåkning är frakturer på underarmar (22 %) och handleder (9 %) vanligast. Totalt 43 procent är frakturer på övre extremiteter. Oftast uppstår dessa skador när åkaren tar emot sig med händerna vid ett fall. Sex procent av skadorna på snowboard är hjärnskakningar. Sannolikt använder snowboardåkare hjälm i mindre utsträckning än skidåkare.

Den största skillnaden i skadebild mellan kvinnor och män gäller stukning av knäleden vid utförsåkning på skidor. Bland kvinnorna är 24 procent av skidskadorna av denna typ, att jämföra med 17 procent bland männen.

Själva skidliften är inblandad i 5 procent av skadorna på skidanläggningar. Hälften av dessa är fallolyckor, i en tredjedel har man skadats av ett föremål i rörelse, dvs. i nästan samtliga fall fått ett slag av liftbygel, liftstol e.d.

Det skadepanorama som tecknats ovan utifrån EHLASS-data stämmer till helt övervägande delen överens med som framkommer i publicerade artiklar under 1990-talet och hittills under 2000-talet.

De senaste åren har inga dödsfall inträffat i samband med skidåkning i preparerade backar i Sverige. Såvitt kunnat utrönas omkom sammanlagt ca. 5 personer vid åkning på skidanläggningar under åren 1999 och 2000. Exempelvis omkom 1999 en 8-årig flicka sedan hon åkt in i en bäckfåra nära den pistade delen av backen. År 2000 omkom en 23-årig man sedan han fallit och träffats av en sten som lossnat då han åkt på den.

Den gångna säsongen 2002/03 drabbades snowboardåkningen i Sverige av sitt första dödsfall, då en 20-årig man föll och slog huvudet i en sten. Enligt uppgift åkte mannen utanför pistat och markerat område och bar inte hjälm.

Den gångna säsongen omkom också en 9-årig flicka sedan hon åkt pulka i en pistad backe, och i hög fart åkt in i ett träd. Enligt uppgift bar flickan hjälm. Olyckan inträffade på kvällstid, då backen var stängd och all åkning förbjuden. Dessutom är pulkaåkning förbjuden även då backen är öppen. Det framgår inte av medias rapportering om flickan och hennes föräldrar var uppmärksamma på dessa förhållanden.

Man kan anta att de flesta åkare betraktar den egna åkskickligheten och åksättet i relation till förhållandena i backen som det som i första hand påverkar risken att drabbas av en olycka. Många åkare är unga, och de unga råkar också ut för olyckor oftare än andra. I synnerhet tonårspojkar och unga män är sannolikt ofta mer benägna än

andra att ta risker i backen, vilket också tydligt kommer till uttryck i skadestatistiken. Knappast någon åkare förväntar sig däremot att drabbas av olyckor orsakade av brister i preparering eller markering av nedfarten, eller av tekniska brister i liftanordningen.

Lagstiftning, tillsyn, ansvar

Regler som är tillämpliga vad gäller själva liftanläggningen finns i följande rättsakter:

- Boverkets föreskrifter och allmänna råd om hissar och vissa andra motordrivna anordningar (BFS 1994:25) (senast ändrade och omtryckta i BFS 2002:9).
- Förordningen (1999:371) om kontroll av hissar och vissa andra motordrivna anordningar i byggnadsverk.
- Förordningen (1994:1215) om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk, m.m.
- Lagen (1994:847) om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk, m.m.
- Europaparlamentets och rådets direktiv 2000/9/EG av den 20 mars 2000 om linbaneanläggningar för persontransport.

Tillsyn utövas av kommunal nämnd som fullgör uppgifter inom plan- och byggnadsväsendet (SFS 1999:371, 11 §). Enligt BFS 1994:25/2002:9 skall återkommande besiktning utföras av ackrediterat kontrollorgan (med undantag för småliftrar vars motoreffekt inte överstiger 7 kW).

Beträffande den preparerade backen för nedfart finns ingen speciallagstiftning. I promemorian Några frågor om ordningslagen (Ds 2001:66) sammanfattas rättsläget vad gäller ansvaret för säkerheten i skidbackar. Promemorian refererar till ordningsstadgekommitténs betänkande (SOU 1985:24) med efterföljande proposition (1992/93:10), domstolspraxis i form av ett avgörande i HD (NJA 1987 s. 222) samt gällande bestämmelser i plan- och bygglagen (1987:10), lagen (1994:847) om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk, m.m., ordningslagen (1993:1617) och de riktlinjer som finns i Naturvårdsverkets bok Skidbackar för utförsåkning, publicerad 1983, och i SLAOs allmänna bestämmelser om utnyttjande av liftanordningar som antagits efter förhandlingar med Konsumentverket. Sammanfattningsvis är det en grundläggande princip att skidåkaren har ett eget ansvar att undvika olyckor. Den som driver en skidanläggning har dock också ett ansvar att förebygga olycksfall och skador. Detta ansvar gäller områden som angivits och ställts i ordning, däremot inte områden utanför lift, nedfart och liftstråk (off-pist). Därför är det viktigt att gränserna för det iordningställda området är tydligt utmärkta. Förebyggande åtgärder som anläggningen kan vidta rör t.ex. planering, information, skyltning, övervakning, personalutbildning och räddningstjänst.

Av särskild vikt är att anläggningen varnar för sådana hinder och faror som uppträder oväntat för åkaren eller är svåra att upptäcka, t.ex. bara fläckar som växer fram vid töväder. Däremot har åkaren själv ansvar att undvika lätt iakttagbara, naturliga hinder. Denna åtskillnad kommer till uttryck i två rättsfall som avgjorts i hovrätten 1997 resp. 2003. I det förra fallet fälldes anläggningen i ett skadeståndsmål, sedan en man fastnat med skidan invid ytterkanten av en rodelbana och brutit benet. Banan hade anlagts i ett område vid sidan om pisten, som dock användes av åtskilliga åkare. Hovrätten fäste avseende vid att rodelbanan var ett konstruerat och av anläggningen

utplacerat objekt. Man påpekade också att banan vid rådande snöförhållanden var svår att upptäcka. Det senare fallet gällde den nämnda dödsolyckan 1999, då en 8-årig flicka åkte ut i en bäckfåra. Här frikändes de ansvariga vid anläggningen från vållande till annans död, med den huvudsakliga motiveringen att bäckfåran var ett naturligt objekt som var lätt att upptäcka.

I Ds 2001:66 diskuteras behovet av en författningsreglering av säkerheten i skidbackar, och berörda myndigheter föreslås få i uppdrag att analysera på vilket sätt arbetet med säkerhet i skidbackar bäst kan förstärkas. Konsumentverket har i remissvar ställt sig positivt till ett sådant uppdrag.

Sammanfattning

SLAO (Svenska Lifanläggningars Organisation), bildad 1978, är liftanläggningarnas bransch- och intresseorganisation. Huvuddelen av anläggningarna (omfattande 99 % av den totala omsättningen) i Sverige är medlemmar i SLAO.

Följande citat är ett utdrag från SLAO:s webbplats www.slao.se:

”Vi har bland annat som uppgift;

- att arbeta för utveckling av säkerhetsfrågor kring liftar och nedfarter,
- att samordna ordningsfrågor, föreskrifter och åknormer,
- att vara rådgivande organ till medlemmar och myndigheter,
- att samordna utbildningsfrågor,
- att medverka till utveckling av utförsåkningsanläggningar.

Medlemmarna har utöver stadgarna enats om att den som driver liftanläggning ansvarar för åtgärder i såväl skadeförebyggande som skadeavhjälpande syfte, både i anslutning till liftar som i anslutande markerade nedfarter, även om dessa har annan markägare.

Varje liftanläggning som är godkänd av ackrediterat kontrollorgan kan bli medlem.

SLAO har också associerade medlemmar i form av vinterturistanläggningar utan liftar samt företag som levererar produkter och tjänster till liftanläggningar. Även FriLuftsfrämjandet, Skidförbundet, SPS, Skidläkar-, Skidläraryöreningen m.fl.”

Efter förhandlingar med Konsumentverket har SLAO antagit Allmänna bestämmelser för utnyttjande av liftanläggningar (kallad ’KO-avtalet’). Dessa är avsedda att gälla som ett avtal mellan åkaren och liftägaren, som ingås i och med köp av liftkort. Bl.a. ingår följande säkerhetsbestämmelser:

”Driftledningen svarar för

- att liftanläggningen uppfyller gällande säkerhetskrav varmed avses att anläggningen skall vara besiktigad och godkänd av ackrediterat kontrollorgan,
- att den i övrigt uppfyller de bestämmelser som gäller inom SLAO samt
- att markerade nedfarter uppfyller skäligen säkerhetskrav och i övrigt med hänsyn till väderleks- och terrängförhållanden är i tillfredsställande skick”.

Vidare framhålls att ”brukaren är skyldig att rätta sig efter de särskilda anvisningar för liftanläggningens användande som gäller inom SLAO och lokala säkerhetsföre-

skrifter som driftledningen meddelar”, och att brott mot bestämmelserna kan leda till att liftkortet dras in.

SLAO har i samarbete med Skidsäkerhetsrådet och Folksam producerat den 16-sidiga broschyren Viktigt att veta om lift- och utförsåkning, som skall finnas på alla medlemsanläggningar. Den innehåller 'KO-avtalet', Utförsåkarens trafikregler, Åk- och liftregler samt Tips. Broschyren finns även på engelska, finska och danska. SLAO har också producerat annat tryckt material med säkerhetsinformation.

Vidare har SLAO enats med Svenska Skidsportförbundet om säkerhetsåtgärder vid träning och tävling i medlemsanläggningarna. Parterna har också utarbetat ett förslag till åtgärdsprogram på klubb- och distriktsnivå.

SLAO har också gjort en värdefull insats för att öka hjälmanvändningen bland yngre åkare, genom att rekommendera medlemsanläggningarna att åkare under 8 års ålder som bär hjälm skall få åka lift kostnadsfritt. Detta är genomfört på i princip alla större skidanläggningar i fjällvärlden, och har starkt bidragit till en näst intill 100-procentig hjälmanvändning bland barn. En nyligen publicerad fransk studie visar att hjälmanvändning bland barn har goda skadepreventiva effekter.

Övriga aktörer

Skidsäkerhetsrådet bildades 1980, och är en sammanslutning av organisationer i Sverige med koppling till utförsåkning. Rådet är en stiftelse på ideell grund och beroende av frivilliga insatser. Rådets målsättning är att ”ytterligare nedbringa antalet olyckor samt minska samhällets kostnader och personligt lidande i samband med olyckor i skidåkning”. Under åren har man producerat videor, foldrar och annat informationsmaterial som spridits av medlemsorganisationerna. Sedan ett antal år är avsaknaden av bidrag rådets stora problem, som hämmat möjligheterna att arbeta. Det senaste statliga bidraget utdelades 1996.

